φρονήματος ἀπεξηράνθη, ἀπὸ δὲ τῆς καρδίας τοῦ πλήθους ἀπεσβέσθη πᾶν αἴσθημα ὑπερκόσμιον διαφλέγον τὴν καρδίαν καὶ ἐμπνέον φόβον ἢ ἐλπίδα. Καὶ ἡ μὲν τοῦ ἀτόμου συνείδησις, ἀποχαυνωθεῖσα καὶ ὑποδουλωθεῖσα εἰς τὰς σωματικὰς ροπὰς καὶ ὀρέξεις, κατέστη ἔρμαιον παντὸς κτηνώδους πάθους, ἡ δὲ νεότης ὡς πλοῖον ἀνερμάτιστον διέπλεεν ἐντὸς τοῦ ὠκεανοῦ τῆς ἀσελγείας καὶ τῆς διαφθορᾶς δίδουσα μόνον σημεῖα ζωῆς διὰ τῆς περὶ τὸ ἄρχειν μανίας καὶ διὰ τῆς ἐγκληματικῆς ἐνεργότητος περὶ τὸ διαστρέφειν τὸ φρόνημα καὶ ἀποπλανᾶν τὴν διάνοιαν τοῦ κρατοῦντος καὶ δεσπόζοντος ὄχλου. Ἡ φοβερὰ νόσος παρέλυσεν ἐν τοῖς σπαραγμοῖς τῆς ἀκολασίας τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, πάντες δὲ ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων καὶ καταστροφῶν διαγνόντες τὰ αἴτια ὑπεδείκνυον, ὡς εἴδομεν ἐν τοῖς πρόσθεν, καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας.

Τρεῖς, οἱ τὰ πρῶτα φέροντες ἐν Γαλλίᾳ, μὴ ἀνήκοντες εἰς τὸν κλῆρον, οὐδὲ περὶ τὰ θεολογικὰ ἀσχολούμενοι, ἀλλὰ διαπνεόμενοι ὑπὸ τῆς ἀκραδάντου πεποιθήσεως τῆς ἀρρήκτου ἐξαρτήσεως τῆς ἠθικῆς τοῦ λαοῦ μορφώσεως καὶ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ καταπεσόντος ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ φρονήματος ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, ἐπεχείρησαν νὰ ἱκανοποιήσωσι καὶ πραγματώσωσι τὴν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ ἐπελθοῦσαν μεταβολήν, ἦσαν δ' οὗτοι ὁ εὐφραδέστατος καὶ πολυμαθὴς Σατωβριάνδος, ὁ διαπρεπέστατος τῶν νομομαθῶν Πορταλὴ καὶ ὁ μεγαλοφυὴς Βοναπάρτης. Οἱ ἄνδρες οὗτοι καλῶς ἐγνώριζον τὴν ἀνοίκειον ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐπίδρασιν, ἣν ἤσκησαν ἄλλοτέ τινες τῶν ἀνωτέρων ἱεραρχῶν, ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς μὲν οὐδόλως συνεταύτιζον τὸν Χριστιανισμὸν μὲ τὴν κατάστασιν τοῦ κλήρου, ἀφ' ἑτέρου δὲ προέθεντο διὰ καταλλήλων νομοθετημάτων καὶ συνεννοήσεων μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἕδρας νὰ κανονίσωσι τὰς σχέσεις τῆς Πολιτείας μετὰ τῆς Ἐκκλησίας περιορίζοντες τὴν σφαῖραν τῆς ἐνεργείας τοῦ κλήρου εἰς τὰ πνευματικὰ αὐτοῦ καθήκοντα.

Ὁ Σατωβριάνδος ἐπιχειρήσας τὴν ἀνασκευὴν τῶν κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ προσβολῶν καὶ τὴν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ ἐμπέδωσιν καὶ κραταίωσιν τῆς ἐπανερχομένης πίστεως, ἐδημοσίευσε τὸ περιώνυμον ἀπολογητικὸν σύγγραμμά του ὑπὸ τὸν τίτλον «**Τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ**».

Κατὰ τὰς ἐπελθούσας κρίσεις καὶ τοὺς κινηθέντας κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ διωγμούς, πλὴν τῶν θεολόγων καὶ κληρικῶν, ἐπιφανέστατοι κοσμικοὶ ἐπιστήμονες ἐπεχείρησαν κατὰ καιροὺς τὴν ἀπολογίαν τῆς πίστεως καὶ τὴν ἀνασκευὴν τῶν παντοίων κατ' αὐτῆς προσβολῶν. Ἰουστῖνος ὁ φιλόσοφος, ὁ Ἀρνόβιος, ὁ Λακτάντιος, ὁ Νεύτων, ὁ Εὔλερος, ὁ Γρότιος, ὁ Λειβνίτιος, ὁ Φραγκλῖνος, ὁ Λώκιος, ὁ Πασχάλ, ὁ Γυιζῶτος, ὁ Γλάδστων, ὁ Ναβίλ, συγκαταλέγονται μεταξὺ τῶν διασημοτέρων ἀπολογητῶν, ἡ δὲ παρέμβασίς των ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν συζητήσεων ὑπῆρξε πάντοτε σωστικὴ καὶ τελεσφόρος οὖσα ὑπερτέρα πάσης μομφῆς κληρικοῦ συμφέροντος, ἐλευθέρα δὲ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐπιχειρημάτων, ἀπὸ πᾶσαν θεολογικὴν λεπτότητα. Τὸ δόγμα ἐν τῷ Χριστιανισμῷ συνταυτίζεται μετὰ τῆς ἠθικῆς, ἀλλ' οἱ θεολογοῦντες ὑπεραπολογούμενοι κυρίως ὑπὲρ τοῦ δόγματος ἀρύονται τὰ ἐπιχειρήματά των ἐκ θεολογικῶν πηγῶν, οἱ δὲ κοσμικοί, ὑπ' ὄψιν ἔχοντες τὴν διὰ τῆς θρησκείας ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν διάπλασιν καὶ τελειοποίησιν, προτιμῶσι τὴν μελέτην τῶν ἱστορικῶν καὶ κοινωνικῶν γεγονότων τῶν μετὰ τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς συνεχομένων. Ἀμφότεραι αἱ μέθοδοι εἰς τὸ αὐτὸ ἄγουσι σημεῖον, ἀλλ' ἡ μὲν πρώτη συντελεῖ εἰς τὴν ἄθικτον τοῦ δόγματος συντήρησιν καὶ ἀνέλιξιν, ἡ δὲ τελευταία ἐπενεργεῖ μετὰ μείζονος δυνάμεως ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τῶν λαῶν ὡς ἀρυομένη τὰς σκέψεις αὐτῆς ἀπὸ τὸν πρακτικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον, ἐφ' ὅσον συνέχεται μετὰ τῶν θρησκευτικῶν γεγονότων καὶ τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως.

Οἱ κρίνοντες τὰ ἀπολογητικὰ ἔργα δέον νὰ σταθμίζωσι τὰς περιστάσεις, ὑφ' ἃς ἐξεπονήθησαν καὶ τὸν σκοπὸν ὃν προέθετο ὁ ἀπολογητής. Τὰ ἔργα τοῦ Ἰουστίνου καὶ Ὠριγένους θὰ ἦσαν ὅλως ἀνάρμοστα πρὸς ἀπολογίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ'. αἰῶνος καὶ μετὰ τὴν ἐνσκήψασαν θρησκευτικὴν καταιγίδα ἐν Γαλλίᾳ, ὡς ἡ ἀπολογητικὴ τοῦ Σατωβριάνδου δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν παρ' ἅπασι τοῖς λαοῖς καὶ καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις. Ἀλλ' ἡ σπουδαιότης τοῦ ἔργου ἦτο μεγίστη, καθ' ὃν χρόνον ἐγένετο, στερρᾶς δὲ καὶ γονίμου θρησκευτικῆς ἐποικοδομήσεως πρόξενος κατὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ μεταβολήν.

Ἀναδιφῶν ὁ Σατωβριάνδος τὰς σχέσεις τῆς θρησκείας μετὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, καταδεικνύει ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ὑπῆρξεν ὁ μέγας παράγων τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ καὶ πάσης ἐπιστημονικῆς καὶ φιλολογικῆς προόδου. Ἐξαίρων πάσας τὰς καλλονὰς τῆς λατρείας, ὅσαι ἐπεγείρουσαι θεοσεβείας αἰσθήματα διανοίγουσι τὴν καρδίαν πρὸς ἀποδοχὴν τῶν δογμάτων καὶ πρὸς μετουσίωσιν τοῦ ἰδεώδους τῆς ἠθικῆς, προβαίνει εἰς τὴν ὑπόδειξιν τῶν ἱδρυμάτων, ὅσα ἐμπνεόμενα ὑπὸ τοῦ Χριστιανικοῦ πνεύματος ἀνηγέρθησαν πρὸς θεραπείαν τῶν δεινῶν τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος. Ἱστάμενος δ' ἐνώπιον τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ ἔγραφε θεσπεσίους λόγους μαρτυροῦντας τὴν ζωτικότητα τοῦ αἰσθήματος, ἐξ οὗ διεπνέετο. «Βασιλεῖς, δυνάσται καὶ ἥρωες ἀπεπειράθησαν νὰ καταστῶσι

τὸ ὑποκείμενον τῆς λατρείας τῶν λαῶν των, ἀλλ' ἐνταῦθα ἰδοὺ τέκτων, τύπος πενίας καὶ ὀδύνης, διδάσκει τὴν ἐθελοθυσίαν, τὴν ἀπάρνησιν τῶν ἡδονῶν καὶ τῆς ἐξουσίας καὶ τῶν τοῦ κόσμου ἀπολαύσεων, — προτιμᾷ τὸν δοῦλον ἀπὸ τὸν ἐλεύθερον, τὸν πένητα ἀπὸ τὸν πλούσιον, τὸν πάσχοντα ἀπὸ τὸν ὑγιῶς ἔχοντα — τὰ δάκρυα καὶ τὰ τραύματα καὶ αἱ νόσοι καὶ πᾶν ὅ,τι ὁ κόσμος ἀποστρέφεται καθιστῶσι τὴν ἐνδελεχῆ αὐτοῦ μέριμναν, — ἀνατρέπει ἢ συμπληροῖ τὰς περὶ ἠθικῆς δοξασίας τῆς ἀνθρωπότητος καὶ νέας ἐγκαινιζει σχέσεις μεταξὺ τῶν ἐθνῶν, — προτείνων δὲ τὴν λατρείαν τοῦ Σταυροῦ, ἐφ' οὗ ἀνηρτήθη, καὶ ἐκπροσωπῶν τὴν πάσχουσαν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν καταδιωκομένην ἀρετὴν εἰσάγει θρήσκευμα θριαμβεῦον ἐπὶ τῶν θρησκευμάτων τῆς κοσμοκράτορος Ῥώμης καὶ ἀνυψούμενον ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Καισάρων δεσπόζει ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τοῦ ἐκπολιτισθέντος κόσμου». Ὁ Σατωβριάνδος ἐπιχειρεῖ τὴν ἀνάλυσιν καὶ ἀνασκευὴν πάσης γενομένης κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ προσβολῆς ὑπὸ τοῦ εἴρωνος πνεύματος τοῦ Βολταίρου καὶ ὑπὸ τῆς ἀσεβείας τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν. «Ἡ ἀνθρωπότης, ἐπιλέγει, ὀφείλει πάσας τὰς προόδους αὐτῆς ἀπὸ τῆς γεωργίας μέχρι τῆς ἐπιστήμης, ἀπὸ τῶν ἱδρυμάτων ὑπὲρ τῶν πασχόντων μέχρι τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου εἰς τὴν ἀνέλιξιν καὶ ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος. Οὐδὲν τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ θειότερον, οὐδὲν τῶν δογμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀληθέστερον, οὐδὲν τῆς λατρείας αὐτοῦ ἐπαγωγότερον καὶ ὑψηλότερον. Τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα καθαγιάζει τὴν μεγαλοφυΐαν, ἀνυψώνει τὴν καλαισθησίαν, ἀναπτύσσει καὶ ἐνισχύει τὰς ἐναρέτους ροπάς, πληροῖ τὴν καρδίαν πάσης εὐγενοῦς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Ὦ! πόσον σεμνύνομαι καὶ ὑπεραίρομαι ἀναλογιζόμενος ὅτι ἡ πίστις μου συνταυτίζεται μετὰ τῶν ἀκραδάντων πεποιθήσεων τοῦ Νεύτωνος καὶ τοῦ Πασχὰλ τοῦ Βοσσουέτου καὶ τοῦ Ῥακίνα».

Ἐνῷ δὲ αἱ καρδίαι τῶν πολιτῶν ἐποικοδομούμεναι διὰ τῶν λόγων τοῦ Σατωβριάνδου ἐνισχύοντο ἐν τῇ πίστει, ὁ Πορταλή, μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, εἰργάζετο πρὸς ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος ἔν τε τῇ νομοθεσίᾳ καὶ τῇ ἀνοργανώσει τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Ἐκ τοῦ περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ ΙΗ'. αἰῶνος πονήματός του καὶ ἐκ τῶν δημοσιευθέντων πρακτικῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας κατὰ τὴν ἐκπόνησιν τοῦ ἀστυκοῦ τῆς Γαλλίας κώδικος, δύναταί τις νὰ μορφώσῃ ἀκριβῆ γνῶσιν περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς τοῦ ἀνδρὸς πολυμαθείας, ἅμα δὲ καὶ τῆς ἀκραιφνοῦς καὶ ζωηρᾶς θεοσεβείας, ἐξ ἧς διεπνέετο ἡ καρδία του. Ἀποσπῶν περίοδόν τινα ἐκ τοῦ ἀπαγγελθέντος λόγου ὑπὸ τοῦ Πορταλή, συζητουμένου τοῦ νομοσχεδίου περὶ δημοσίας ἐκπαιδεύσεως κατὰ τὴν 5 Ἀπριλ. 1802, ἐφιστῶ τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ τῶν πεποιθήσεων τοῦ σοφωτάτου τῶν νομοθετῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος. «Ἡ ἠθικὴ τῶν λαῶν συμβαδίζει μὲ τὴν κατάστασιν τῶν θρησκευτικῶν του πεποιθήσεων. Οἱ ἀστυκοὶ καὶ πολιτειακοὶ νόμοι ὀλιγίστας μόνον ἐξωτερικὰς πράξεις δύνανται νὰ κανονίσωσιν, ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις τῶν θρησκευτικῶν ἀρχῶν ἐπεκτείνονται ἐπὶ πάσης τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργότητος. Καὶ οἱ μὲν νόμοι ἀναχαιτίζουσι τὴν βίαν, ἡ δὲ θρησκεία διαπλάττει καὶ ἐξευγενίζει τὴν καρδίαν. Δεινὴν ἀπατῶνται ἀπάτην οἱ πιστεύοντες ὅτι οἱ πολῖται διαμορφοῦνται δι' ἀφηρημένων ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν, διότι ἠθικὴ διδασκομένη ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης ἢ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος στερεῖται τῆς μυστηριώδους δυνάμεως τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς συνταυτιζομένης μὲν μετὰ τοῦ δόγματος, ἐγχαρασσομένης δὲ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν διὰ τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας. Ἡ ἠθικὴ τῶν λαῶν δὲν ἤρτηται μόνον ἀπὸ τὰς γνώσεις αὐτῶν, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὴν μόρφωσιν καὶ τὸν ἐξαγνισμὸν τῶν αἰσθημάτων. Ἡ θρησκευτικὴ ἀδιαφορία παραλύει τὸν συνδέοντα τοὺς πολίτας ἠθικὸν δεσμόν, ἀποξηραίνει τὴν εὐκισθησίαν, ἐνισχύουσα δὲ τὰς ἰδιοτελεῖς ροπὰς ὁδηγεῖ τὸ ἄτομον πρὸς τὸν ἐγωισμόν, ἀντικαθίστησι τὴν ἀμφιβολίαν εἰς τὴν πίστιν τῆς ἀληθείας, αἴρει πάντα φραγμὸν ἀπὸ τὰς κτηνώδεις τοῦ ἀνθρώπου ὀρέξεις, ἐμπνέει εἰς τὴν νεότητα ὑπεροψίαν χωρὶς νὰ διαφωτίζῃ αὐτήν, διὰ δὲ τῆς ἀκολασίας τῶν πεποιθήσεων ὁδηγεῖ τοὺς λαοὺς εἰς τὴν ἀκολασίαν τοῦ ἐγκλήματος καὶ παραλύει πάσας τὰς κοινωνικὰς δυνάμεις διὰ τῆς βεβηλώσεως τῶν συνειδήσεων. Καὶ τί; Σεῖς ἐπιχειρεῖτε νὰ καταρτίσητε νόμους πρὸς ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ καὶ ἀδιαφορεῖτε περὶ τῆς θρησκείας καὶ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν, δι'ὧν διοχετεύονται αἱ ἰδέαι τῆς τάξεως, τῆς ὑπακοῆς εἰς τοὺς νόμους, τοῦ καθήκοντος δὲ καὶ τῆς δικαιοσύνης εἰς πάσας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας; Φρονεῖτε ἆρά γε ὅτι διὰ τῆς ἐπιστήμης θὰ ἐκπαιδεύσητε τὸν λαὸν καὶ θὰ ἐπαναφέρητε τὴν εἰρήνην εἰς τὴν κοινωνίαν; Ἔστω. Ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν σοφῶν σας ἔσται ἐλάχιστος, μόνη δὲ ἡ θρησκεία καθίστησι δημοτικὰς καὶ προσιτὰς εἰς πάντας τὰς μεταφυσικὰς ἀληθείας, διὰ δὲ τῶν δογμάτων καὶ μυστηρίων αὐτῆς ζωογονεῖ τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς καὶ προάγει τὰ αἰσθήματα τῆς ἀγάπης καὶ αὐταπαρνησίας.»

Ὁ στρατηγὸς Ναπολέων ἐκλεχθεὶς Ὕπατος τῆς Δημοκρατίας προήγαγε τὰ τῆς θρησκευτικῆς παιδεύσεως καὶ ἐπροστάτευσε τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐρρέθη ὅτι ὁ Ναπολέων συρόμενος ἀπὸ τὴν κοινὴν γνώμην καὶ ἀπὸ τὴν ἐπελθοῦσαν εἰς τὸν λαὸν μεταβολὴν προσεποιήθη χριστιανικὰ φρονήματα μετὰ τὴν ἄνοδόν του εἰς τὴν ἐξου-

σίαν. Οὐδὲν τούτου ψευδέστερον. Ἡ μεγαλοφυΐα οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἀσεβὴς περὶ τὰ θεῖα. Φέρουσα τὸ ὄνομα Ἀριστοτέλης, ἢ Βάκων, ἢ Γαλιλαῖος, ἢ Κοπέρνικος, ἢ Δάντης, ἢ Οὐμβολδ, ἢ Παστέρ, ἢ Φραγκλῖνος, ἢ Βάσιγκτων, ἡ μεγαλοφυΐα ἀνεκάλυψεν εἰς τὰ προνομιοῦχα αὐτῆς τέκνα τὴν ἀλήθειαν καὶ ὡδήγησεν εἰς τὴν θεοσέβειαν. Ὁ Ναπολέων δὲν ἦτον ἡ ἐξαίρεσις, ἀλλ' ἡ κύρωσις τοῦ ἱστορικοῦ τῆς ἀνθρωπότητος νόμου.

Κατὰ Μάρτιον τοῦ ἔτους 1796, τῆς Δημοκρατικῆς Κυβερνήσεως καταδιωκούσης τὸν χριστιανισμὸν καὶ πάντα τὰ ἰδιωτικὰ ἐκπαιδευτήρια τὰ μὴ διδάσκοντα τὸν ὑλισμόν, ὁ Ναπολέων, ἁπλοῦς τότε στρατηγὸς καὶ ὑπηρετῶν τὸ Διευθυντήριον τῶν χριστιανομάχων, διετάχθη νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν νεώτερον αὐτάδελφόν του Ἱερώνυμον καὶ ἐπισκεφθεὶς ἡμέραν τινὰ μετὰ τοῦ Καρόλου Βοδὲν τὸ ἐκπαιδευτήριον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Κλὲ διευθυνόμενον ὑπὸ εὐσεβοῦς χριστιανοῦ, « Κύριε, εἶπεν ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν διευθυντήν, ἐξεζήτησα καθ' ὅλην τὴν πόλιν τῶν Παρισίων ἐκπαιδευτήριον ἀναπτύσσον τὴν διάνοιαν τῶν μαθητῶν διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ διαπλάσσον τὴν καρδίαν καὶ τὸ ἦθός των διὰ τῆς χριστιανικῆς εὐσεβείας ἀπονεκρωθείσης δυστυχῶς ἐν Γαλλίᾳ. Ἐν μόνον ἐξεῦρον, τὸ ἰδικόν σας. Ἔχω ἀγαπητὸν ἀδελφόν, οὗτινος ἡ διαγωγὴ ἐπηρεάσθη ἐκ τῶν ἀθλίων κοινωνικῶν περιστάσεων, εἰς ἃς περιέστημεν, θὰ σᾶς εὐγνωμονῶ δὲ διὰ παντός, ἐὰν σεῖς δεχθῆτε αὐτὸν εἰς τὸ κατάστημά σας. Μεταβαίνω εἰς τὴν Ἰταλίαν· λαμβάνετε τὸν κόπον ἀπὸ καιρὸν εἰς καιρὸν νὰ μοὶ γράφητε περὶ τοῦ νέου μαθητοῦ σας· θ' ἀναγινώσκω τὰς ἐπιστολάς σας μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ θ' ἀπαντῶ πάντοτε εἰς αὐτάς.» Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐδημοσίευσεν ὁ ναύαρχος Βοδέν, υἱὸς τοῦ συνοδεύσαντος τὸν Ναπολέοντα εἰς τὸ ἐκπαιδευτήριον, μετὰ τὸν θάνατον τούτου. (Lacroix, Notice sur l'inst. Savouré).

Ἐκλεχθεὶς Ὕπατος τῆς Δημοκρατίας ἐθεώρησε πρώτιστον μέλημά του τὴν εἰς τὰ δημόσια ἐκπαιδευτήρια εἰσαγωγὴν τῶν ἱερῶν μαθημάτων καὶ τὸν κανονισμὸν τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας τῶν ἐσωτερικῶν μαθητῶν, ὥρισε δὲ διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 10ῆς Ἰουνίου 1803 τὰ ἑξῆς: «Τὴν ἕκτην τῆς πρωΐας καὶ τὴν ἑνάτην τῆς ἑσπέρας κοινὴ τῶν μαθητῶν προσευχή. — Τὰς κυριακὰς καὶ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας οἱ μαθηταὶ ἐκκλησιάζονται.—Ἕκαστον ἐκπαιδευτήριον ἔχει ἴδιον ἐφημέριον διευθύνοντα τοὺς μαθητὰς κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων των καὶ ἐπιτηροῦντα τὰς ὑπὸ ἄλλων καθηγητῶν γενομένας παραδόσεις τῶν ἱερῶν μαθημάτων.» Πληροφορηθεὶς ὅτι ὁ Λαλάνδ, μέλος τῆς Ἀκαδημίας, συνέταττεν ἄρθρα καταχωριζόμενα εἰς τὸ «λεξικὸν τῶν ἀθέων», ἔγραψε τὴν ἑπομένην ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν. «Μετὰ πολλῆς λύπης πληροφοροῦμαι ὅτι ἐν τῶν μελῶν τοῦ Ἰνστιτούτου ἐπιδίδεται εἰς ἀντιθρησκευτικὰς δημοσιεύσεις πρὸς βλάβην τῆς ἰδίας ὑπολήψεως καὶ τοῦ σωματείου εἰς ὃ ἀνήκει. Καλέσατε τοὺς προέδρους καὶ γραμματεῖς τῆς Ἀκαδημίας καὶ εἴπατε αὐτοῖς νὰ ἐνεργήσωσι φιλικῶς παρὰ τῷ συναδέλφῳ των, ὅπως παύσῃ τοιοῦτον σκάνδαλον. Ἐὰν αἱ φιλικαὶ αὗται παραστάσεις ἀποβῶσι μάταιαι, θὰ μνησθῶ ὅτι τὸ πρῶτον καθῆκον, ὅπερ ἐπιβάλλεται εἰς τὸν προϊστάμενον ἑνὸς λαοῦ εἶνε νὰ ἐμποδίσῃ καὶ προλάβῃ τὴν δηλητηρίασιν τῶν ἠθῶν του, τὸν δὲ ἀθεϊσμὸν θεωρῶ ὡς τὴν ἄρνησιν πάσης ἠθικῆς.» Προσκαλεσάμενος ἡμέραν τινὰ τὸν πρύτανιν τοῦ Πανεπιστημίου, εἶπεν αὐτῷ, « Πρόσεξε, Φοντανέ, ὅτι ἀνθρώπους δὲν δύνασαι νὰ μορφώσῃς ἄνευ τῆς βοηθείας τοῦ Ὑψίστου. Καὶ ποῖον ἄλλο ὑπάρχει στήριγμα πλὴν τῆς θρησκείας, ὅπως ὁ ἄνθρωπος ὑπερνικήσῃ τὸν κόσμον τῶν παθῶν καὶ τῶν ἐγκληματικῶν ὀρέξεών του; Τοὺς εἶδα, Φοντανέ, εἶδα ἐν τῇ πράξει τοὺς ἀθέους μετὰ τὸ ἔτος 1793· ἀλλὰ τοιούτων ὄντων ἡ Γαλλία δὲν ἔχει ἀνάγκην. Πρόκειται νὰ ἀναδιοργανώσωμεν τὸ διαλυθὲν κοινωνικὸν σῶμα, νὰ δημιουργήσωμεν δὲ εὔρυθμον καὶ κανονικὴν κατάστασιν πραγμάτων, πίστευσόν μοι δὲ ὅτι ἠθικὴ δημιουργία ἀποβαίνει ἀδύνατος μακρὰν τῆς δημιουργικῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως.» Ὑποβληθέντος εἰς τὴν ἐπιθεώρησίν του τοῦ περὶ τοῦ ἐν Ἐκουὲν ἱδρύματός του κανονισμοῦ, ὁ Ναπολέων παρετήρησεν ὅτι αἱ νεάνιδες ὑπεχρεοῦντο νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὴν ἐκκλησίαν δὶς τῆς ἑβδομάδος. «Εἶνε ὀλίγον, ἐσημείωσεν εἰς τὸ περιθώριον τοῦ σχετικοῦ ἄρθρου, αἱ νεάνιδες αὗται θὰ ὦσι μητέρες ἡμέραν τινά, ἡ δὲ εὐτυχία αὐτῶν καὶ τῶν τέκνων των ἤρτηται ἀπὸ τὴν ἔντασιν τῶν θρησκευτικῶν των πεποιθήσεων καὶ ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν τῆς καρδίας των διάπλασιν.» Τὰς ἰδέας ταύτας ἔφερεν ὁ Ναπολέων καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου, αἱ δὲ θρησκευτικαί του πεποιθήσεις παρεμύθουν αὐτὸν κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς θλίψεως καὶ τῶν τοῦ βίου ταλαιπωριῶν.

Οὕτως ὁ Χριστιανισμὸς ἀνέστη τῇ ἰδίᾳ δυνάμει ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ μετανοοῦντος λαοῦ, οἱ δὲ Σατωβριάνδοι καὶ Πορταλὴ καὶ Ναπολέων ὑπῆρξαν οἱ κήρυκες καὶ ὑπηρέται τῆς χριστιανικῆς ἀναβιώσεως καὶ τῆς ἐπελθούσης ἀναστάσεως. Καὶ ὁ μὲν Σατωβριάνδος διαφωτίσας τὴν συνείδησιν τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ, ἐκραταίωσε τὰ συναισθήματα τῆς μεταγνώσεως καὶ μετανοίας του, ὁ δὲ Πορταλὴ εἰσήγαγε τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα εἰς πάντας τοὺς κλάδους τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀνοργανώσεως, ὁ δὲ Ναπολέων, ἐκμηδενίσας πάντα τὰ ἀποτελέσματα τῆς δηλητηριώδους ἐπιδράσεως τῶν ἀρχῶν τῆς ἀσεβείας, συνέσφιγξε τὰ ἀποσυντεθέντα κοινωνικὰ στοιχεῖα καὶ ἐνεκαίνισε νέαν καὶ σφριγῶσαν ζωὴν ἐθνικῆς ἑνότητος διὰ τοῦ συνέχοντος θρησκευτικοῦ συνδέσμου τὴν κοινωνικὴν συμβίωσιν καὶ διοργάνωσιν ὄντων πεπροικισμένων πνευματικῶν καὶ ἐλευθέρων δυνάμεων.

Ἔκτοτε τὸ Γαλλικὸν ἔθνος ἐπανελθὸν εἰς τὴν χριστιανικὴν ζωὴν προήχθη ἐν πολιτισμῷ καὶ ἐπιστημονικῇ προόδῳ ὅσον οὐδεὶς ἕτερος τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας ἁρμονίαν διετάραξαν οἱ τὴν σημερινὴν δημοκρατίαν διευθύνοντες καὶ νέον σάλον ἐπήγειραν ἐν τῷ θρησκευτικῷ βίῳ, ἀλλὰ δὲν ἀπετόλμησαν νὰ προβῶσι μέχρι τῆς ἀσεβείας τῶν κακούργων τοῦ ἔτους 1793. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἐξοντώσεως πάσης τοῦ κλήρου κοσμικῆς ἐξουσίας ὑπονομεύουσι τὰς βάσεις τοῦ θρησκεύματος, ἀλλ' ὑποκρίνονται σέβας πρὸς τὰς χριστιανικὰς τοῦ λαοῦ πεποιθήσεις. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς νέας ταύτης ἀντιθρησκευτικῆς ἐπιδράσεως ἐκ μέρους τῶν ἐν Γαλλίᾳ κυβερνώντων ἐπηκολούθησεν, ὡς εἰκός, κοινωνικὴ ὀπισθοδρόμησις, πολιτειακὴ ἀνοργάνωσις καὶ ἠθικὴ κρίσις καὶ νῦν ἔτι ὑφισταμένη, ὡρισμένη δ' ἴσως νὰ χορηγήσῃ νέαν κύρωσιν τῆς αἰωνίας ἀληθείας περὶ τοῦ ἀρρήκτου συνδέσμου τῆς θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς τῶν λαῶν καταστάσεως.

Τοὺς σπαραγμοὺς τῆς πρώτης Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως συνησθάνθησαν πάντες οἱ λοιποὶ τῆς Εὐρώπης λαοί. Τὰς χριστιανικὰς ἀρχὰς τῆς ἀδελφότητος καὶ ἰσοπολιτείας καὶ ἀστυκῆς ἐλευθερίας ἐφήρμοσάν τινες τῶν λαῶν τῆς Ἀμερικῆς, πολλοὶ δὲ τῶν ἐν Εὐρώπῃ καὶ πρὸ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, πλανῶνται δὲ σήμερον οἱ ἀποδίδοντες εἰς αὐτὴν τὰς ἐπελθούσας κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους πολιτειακὰς καὶ κοινωνικὰς μεταβολάς. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐπέδρασε βεβαίως ἐπὶ πάντων τῶν λαῶν καὶ ἐπὶ τῆς πολιτειακῆς καὶ κοινωνικῆς αὐτῶν ὀργανώσεως, ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς ὑπῆρξεν εὐεργετικὴ ἐφ' ὅσον συνεταυτίζετο μετὰ τῶν εὐαγγελικῶν ἀρχῶν καὶ περιεστρέφετο ἐπὶ τῆς τῶν προνομίων καταργήσεως, ἐπὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς κοσμικῆς τοῦ κλήρου ἐξουσίας, ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀρχῶν τῆς ἰσοπολιτείας καὶ ἀδελφότητος ἐν πᾶσι τοῖς κοινωνικοῖς θεσμοῖς, ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις αὕτη ὑπῆρξε δηλητηριώδης καὶ φονικὴ ἐφ' ὅσον αἱ ἐπεγερθεῖσαι κατὰ τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας ἀμφιβολίαι ἐξησθένωσαν τὸ ἠθικὸν τῶν λαῶν αἴσθημα, ἐχαλάρωσαν τοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμοὺς καὶ εἰς τὴν φωταυγῆ τῆς καρδίας θρησκευτικὴν ζωὴν καὶ πίστιν πρὸς τὴν ἀθανασίαν ἀντικατέστησε παγετώδεις τοῦ σκότους διδασκαλίας καὶ θεωρίας ψεύδους καὶ ἀπογνώσεως. Ἀλλ' ἀπέναντι τῆς δηλητηριώδους ταύτης ἐπιδράσεως αἱ πεφωτισμέναι τάξεις καὶ αἱ κυβερνήσεις τῶν λαῶν ἀντέταξαν σωτήριον καὶ τελεσφόρον ἀντίδρασιν. Πλεῖστα σωματεῖα ἱδρύθησαν ἐν Ἀγγλίᾳ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις σκοποῦντα τὴν διάδοσιν καὶ ἐμπέδωσιν τῶν χριστιανικῶν πεποιθήσεων, ἄνδρες δὲ ὑπερέχοντες καὶ τὰ πρῶτα φέροντες, οἱ Γλάδστων, οἱ Σαλισβουρή, οἱ Δρουμόνδ, οἱ Στούαρδ, διὰ δημοσιεύσεων καὶ ἀναγνωσμάτων καὶ διὰ τῆς πληρώσεως τῶν καθηκόντων τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας, προασπίζουσι τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ ἀπὸ πᾶσαν τῆς ἀσεβείας προσβολήν. Οἱ Γερμανοὶ κατενόησαν ὅτι ἡ μετὰ τὴν πρώτην Γαλλικὴν ἐπανάστασιν ἐπελθοῦσα χαύνωσις τοῦ θρησκευτικοῦ βίου συνεπήγαγε «τὴν ταπείνωσιν καὶ ὑποδούλωσιν τῆς χώρας, τῇ κοινῇ δὲ πάντων ἐνεργείᾳ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα νέκν ἔλαβε ζωήν, τὰ δὲ ὀνόματα *Θεὸς* καὶ *Πατρίς*, ἀρρήκτως συνενωθέντα ἀντήχησαν καὶ δεσπόζουσιν ἐφ' ἁπάσης τῆς Γερμανίας». (Gieseler). Τῆς Στάελ καὶ τοῦ Σισμόνδου διαφωτιζόντων τοὺς λαοὺς τῆς Ἑλβετίας ἐπὶ τῶν κινδύνων οὓς διατρέχουσι τὰ περὶ τὰ θεῖα ἀδιαφοροῦντα ἔθνη, συνεστάθησαν πανταχοῦ τῆς Ἑλβετικῆς χώρας πλουσίων ἱδρύματα καὶ τυπογραφεῖα καὶ ἱεροσπουδαστήρια καὶ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐργατικῶν τάξεων ἑταιρεῖαι πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς ἀπὸ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἀναφυείσης ψυχοφθόρου καταιγίδος. Ὁ Νεάνδερ εἰς τὴν Γερμανίαν, ὁ Κωνστὰν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὁ Βινὲ εἰς τὴν Ἑλβετίαν, ὁ Ῥοσμίνης εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ Οὐέσλεης εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐκκαθαίροντες τὴν Θεολογίαν ἀπὸ τὰς σχολαστικότητας τοῦ Μεσαίωνος αἴρουσι τὰς μεταξὺ θρησκείας καὶ ἐπιστήμης ἐπεγερθείσας συγκρούσεις, αἱ δὲ κυβερνήσεις σπουδαίας καταβάλλουσαι δαπάνας ἐφρόντισαν νὰ διαμορφώσωσι κλῆρον ἀνταποκρινόμενον εἰς τὰς νέας κοινωνικὰς ἀνάγκας καὶ δυνάμενον νὰ προασπίσῃ τὰς βάσεις πάσης κοινωνικῆς προόδου καὶ ἠθικῆς μορφώσεως διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας.

Ἀλλ' οἴμοι! Εἷς μόνος λαὸς ζῇ ἀπροστάτευτος ἀπέναντι τῶν κινδύνων τῆς θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας καὶ τῶν ἐπιβουλῶν τῆς ἀσεβείας, ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος!

Ἡ Ἑλληνικὴ ἐκκλησία διετήρησε μὲν ἐν τοῖς δόγμασι καὶ ταῖς παραδόσεσι, ἀναλλοίωτον τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸν χωρισμὸν τοῦ πνευματικοῦ βίου ἀπὸ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, τὴν ἀπόλυτον τῆς συνειδήσεως ἐλευθερίαν, τὴν ἐξάρτησιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἀοράτου κεφαλῆς τοῦ Θεμελιωτοῦ τῆς πίστεως, ἀλλ' ἐξέλιπεν ἐν τῇ πράξει καὶ ἐν τοῖς πράγμασιν ἡ ζωὴ καὶ ἡ δύναμις καὶ ὁ πνευματικὸς ἐνθουσιασμὸς καὶ ἡ πυρετώδης τῆς πίστεως ἐνεργότης. Καὶ ὅμως ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶνε ἁπλῶς μυστηριώδες δόγμα καὶ θεωρητικὴ διδασκαλία, οὐδὲ ἐξωτερικὴ

παράστασις καὶ πλήρωσις νεκρῶν διατυπώσεων, ἀλλ' εἶνε δόγμα ἅμα καὶ δύναμις αἰσθήματος καὶ ἀλήθεια καὶ ὁδὸς καὶ πρᾶξις ὁδηγοῦσα εἰς τὴν κοινωνικὴν πρόοδον, εἰς τὸν ἁγιασμὸν τῶν δεσμῶν τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς πατρίδος, εἰς τὴν πλήρωσιν τοῦ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα καθήκοντος, εἰς τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ πλησίον αὐταπάρνησιν καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν τελειοποίησιν: *Γίνεσθε τέλειοι.*

Καὶ κατ' ἄλλους χρόνους ἐθνικῆς δοκιμασίας ἡ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἦτο ἀληθῶς διάφορος τῆς σημερινῆς, ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία ἐπέδρα τότε ἐθωφελῶς ἐπὶ τῆς κοινωνίας, ἐὰν μὴ ὡς ἀπῄτουν πᾶσαι αἱ ἐθνικαὶ ἀνάγκαι, βεβαίως ὅμως ὡς αἱ περιστάσεις ἐπέτρεπον. Ἀλλὰ τότε καὶ ἡ ἐξωτερικὴ λατρεία ἀνέβλυζεν ἐξ ἀδόλου θρησκευτικοῦ συναισθήματος μὴ κλονιζομένου ἀπὸ ἀσεβεῖς θεωρίας καὶ ἡ Ἐκκλησία ἦτο τὸ κέντρον πάσης ἐνεργότητος, διότι πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ ἐθνικοῦ βίου συνεκεντροῦντο ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ. Αἱ περιστάσεις εὐτυχῶς μετεβλήθησαν, ἡ δὲ ὀργάνωσις ἐλευθέρου καὶ αὐτοδιοικουμένου κέντρου ἔδει νὰ συμβαδίσῃ μετὰ ἐκκλησιαστικῆς ὀργανώσεως συμφώνου πρὸς τὴν ἐπελθοῦσαν πολιτειακὴν μεταβολήν. Καὶ δὲν ἐπρόκειτο βεβαίως οὔτε περὶ δογμάτων ἀλλοιώσεως οὔτε περὶ ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως ἢ μεταβολῆς παραδόσεων, ἀλλ' ἡ πρόνοια πρὸς διαμόρφωσιν κλήρου εὐπρεπῶς συντηρουμένου καὶ χρησιμεύοντος πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ κράτους τοῦ νόμου καὶ τοῦ καθήκοντος ἐν τῇ νέᾳ ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ ἦτο τὸ πρῶτον καθῆκον τῶν κυβερνώντων, ἡ δὲ τῆς νεότητος θρησκευτικὴ παίδευσις καὶ ἡ ἀνύψωσις τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας συμφώνως πρὸς τὴν νέαν κοινωνικὴν πρόοδον καὶ ἐθνικὴν ἐπίδοσιν ἦσαν αἱ ἄμεσοι καὶ σπουδαῖαι ἀνάγκαι πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ὁποίων ἔδει νὰ στραφῶσιν αἱ ἰδιωτικαὶ καὶ δημόσιαι ἐνέργειαι, διότι μακρὰν τῆς ἐπιδράσεως τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων οὔτε ἡ ἠθικὴ πρόοδος ἐμπεδοῦται, οὔτε ἡ ἰσχὺς τῶν νόμων ἀσφαλίζεται, οἱ δὲ τῆς ἐλευθερίας θεσμοὶ προάγοντες τὴν ἀνηθικότητα καὶ τὴν πολιτικὴν ἀκολασίαν κατευθύνουσι τὸν ἐν τῷ ὑλισμῷ καὶ θρησκευτικῇ ἀδιαφορίᾳ ἀποκτηνωθέντα λαὸν εἰς τὴν ἄβυσσον τῆς ἐξοντώσεως καὶ τῆς καταστροφῆς. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο μᾶς ἄγουσιν ἀσφαλῶς πᾶσαι αἱ ἀνθρωπολογικαὶ καὶ κοινωνικαὶ μελέται, ἡ δὲ ἱστορία τῶν αἰώνων καὶ τὰ συμβάντα κατὰ τὴν μεγάλην τῆς Γαλλίας ἐπανάστασιν ἀποδίδουσιν εἰς τὸ λογικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν συμπέρασμα τὸ κῦρος πειραματικῆς καὶ ἀναμφηρίστου ἀληθείας. Ἀλλ' ἐνῷ οὐδεμία κατεβλήθη παρ' ἡμῖν σπουδαία ἐνέργεια πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν θρησκευτικῶν καὶ πνευματικῶν ἀναγκῶν, ἀρρήκτως συνδεομένων μετὰ τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτειακῆς ζωῆς καὶ ἐνεργότητος, αἱ διοχετευόμεναι ἀπὸ τὴν Ἑσπερίαν ψυχοφθόροι τῆς ἀσεβείας ἰδέαι εὑρίσκουσαι ἐλεύθερον τὸ πεδίον ἐν τῇ κυβερνητικῇ ὀλιγωρίᾳ, ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἀπονεκρώσει καὶ ἐν τῇ ἀδιαφορίᾳ καὶ ὀλιγωρίᾳ πάντων ἡμῶν, ἐδημιούργησαν τὴν σημερινὴν κατάστασιν, ἣν οἰκτείρομεν καὶ ἐφ' ἧς ἅπαντες θρηνοῦμεν καὶ διὰ τὴν ὁποίαν πάντες εὐθυνόμεθα.

Διότι—ἂς τὸ εἴπωμεν παρρησίᾳ—τὸ μέμφεσθαι τὸν κλῆρον καί, ἐσταυρωμένων τῶν χειρῶν, προσδοκᾶν ἀπ' αὐτοῦ τὴν θεραπείαν τῆς γαγγραινώδους ἠθικοθρησκευτικῆς νόσου, ἐξ ἧς κατατρύχεται ἡ κοινωνία, εἶνε ἀληθὴς μωρία καὶ ἀποτύφλωσις. Παρατηρήσατε. Ὀδυρόμεθα πάντες ἐπὶ τῇ καταστάσει τοῦ κλήρου, ἀλλὰ δὲν χορηγοῦμεν εἰς τοὺς τελειοφοίτους τῆς Ῥιζαρείου Σχολῆς ὀλίγας δραχμάς, ὅπως, προχειριζόμενοι εἰς πρεσβυτέρους, καὶ ἀποκαθιστάμενοι μετὰ τῆς οἰκογενείας των εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ εἰς τὰς κώμας, ἀνυψώσωσι τὸ γήτρον τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὅμως προκαλεῖφόμεθα πρὸς ἀνέγερσιν νέου ἐθνικοῦ θεάτρου, οὗ τινος στεροῦνται τὰ πλεῖστα τῶν μεγάλων ἐθνῶν! Περιφρονοῦμεν ἐλεεινολογοῦντες τοὺς ῥακενδύτους ἱερεῖς, ἀλλ' ἡμεῖς μόνοι μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν, ἐπιβάλοντες ἐπαχθεῖς φόρους ἐπὶ τοῦ φωτισμοῦ τῆς καλύβης τοῦ γεωργοῦ κωφεύομεν εἰς τὰς γενομένας ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας παραστάσεις πρὸς παραδοχὴν μέτρων ἐξασφαλιζόντων τὴν ἀξιοπρεπῆ συντήρησιν τῶν ἡμετέρων κληρικῶν. Ἂς παύσωσιν οἱ ὀδυρμοὶ καὶ αἱ κατὰ τῶν πρεσβυτέρων αἰτιάσεις καὶ καταγγελίαι, ἃς ἐργασθῶμεν δ' ἅπαντες πρὸς ἀποσόβησιν κινδύνων ἐπαπειλούντων τὸν ἠθικὸν καὶ ἐθνικὸν τῆς Ἑλλάδος βίον.

Ὑπὸ βαθυτάτων αἰσθημάτων θεοσεβείας διεπνέετο ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμός, ἐν δὲ τῷ θείῳ μετηρσιοῦτο μὲν ἐν τῷ ἰδεώδει ὁ νοῦς τοῦ Ὁμήρου καὶ Εὐριπίδου, τοῦ Πλάτωνος καὶ Σωκράτους, τοῦ Φειδίου καὶ Πραξιτέλους ἐπληροῦτο δ' ἡ καρδία των εὐσεβῶν καὶ ἐνθέων φρονημάτων. Καὶ ὁ μὲν Ξενοφῶν ἐδόξαζεν ὅτι τὰ εὐτυχέστερα τῶν ἐθνῶν εἶνε τὰ θεοσεβέστατα, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐθεώρει παράφρονας τοὺς ἀποδιδόντας τὴν δημιουργίαν τοῦ παντὸς εἰς τὰς αὐτομάτους τῆς ὕλης ἀνελίξεις. Ἐν τοιούτοις ὁ Ἑλληνισμὸς ἐδοξάσθη φρονήμασιν, ἀπενεκρώθη δὲ καὶ ὑπεδουλώθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ὑλιστικῶν δοξασιῶν τοῦ Ἐπικούρου καὶ Λουκρητίου, διασωθεὶς δὲ πάλιν καὶ ἐπιλάμψας ἐφώτισε τὴν οἰκουμένην ἐμβαπτισθεὶς ἐν τῷ Χριστιανισμῷ καὶ συμμαχήσας μετ' αὐτοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Ἐφέσῳ, ἐν Πάτμῳ, ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Ἀθήναις. Μόνοι ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες παραγνωρίζομεν καὶ ὑποτιμῶμεν τὰς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἐπιδαψιλευθείσας εὐεργεσίας ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Χριστιανισμοῦ! «Ὁποία θαυμασία κίνησις πνευμάτων,

ἔγραφεν ὁ περικλεὴς Βιλμαίν, ὁποῖοι ἄνδρες καὶ ῥήτορες καὶ ἐπὶ τῶν πνευμάτων ὁποία ἐπιρροή! Ἐν τῷ μέσῳ τῆς διαφθορᾶς, τῆς παρακμῆς τῶν γραμμάτων, τοῦ καταποντισμοῦ τῶν ἠθῶν ἵσταται ἡ χριστιανικὴ ἅμα καὶ ἑλληνικὴ εὐγλωττία. Ἐκεῖ ἐμφανίζεται τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα κατατεθλιμμένον ὑπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ζυγοῦ, ἀναζωπυροῦται, ἐπεκτείνεται παντοχοῦ τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἀποκαθίστησιν ἔνδοξον τὸν Δ'. αἰῶνα διά τε τὴν θρησκείαν καὶ τὰ γράμματα». Ὑπερκόσμιος ὁ Λόγος τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ διαπλασθεὶς ἐν τῇ ἑλληνικῇ σοφίᾳ μετουσιώθη εἰς τὴν ἀνθρωπότητα διὰ τῆς ἑλληνίδος φωνῆς, ἄφθονον δὲ καὶ πολύτιμον καὶ μαρτυρικὸν ἔρρευσε τῶν πατέρων μας αἷμα πρὸς ἄρδευσιν τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς, ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ ὁποίου ἐπαρηγορήθημεν ἐν ταῖς δυσπραγίαις, περισώθημεν ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ ὡς ἀπὸ τοῦ τάφου ἐγερθέντες εἰς νέαν ἐκλήθημεν ἐθνικὴν ζωὴν διά τε τῶν προγονικῶν ἡμῶν παραδόσεων καὶ τῆς ἀκαταδάντου ἡμῶν πίστεως.

Ἤδη δέ! Ἀπαρνήθητε, λέγουσιν ἡμῖν ἀσεβῶν κάλαμοι, καὶ τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ αὐτὰς τὰς θεοσεβεῖς τῶν ἀρχαίων προγόνων ἀρχὰς καὶ ἀποκτηνούμενοι διὰ τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Χέκελ ἐξομοιώθητε πρὸς τὰ εὐτελέστατα τῶν κτηνῶν, πιστεύσατε δέ, μετὰ τοῦ Βίχνερ καὶ Μολενόθ, ὅτι ἀρετὴ καὶ κακία, πατριωτισμὸς καὶ προδοσία καὶ αὐταπάρνησις εἶνε λέξεις κεναὶ νοήματος! Ἕτεροι δὲ παροτρύνουσιν ἡμᾶς, παραιτούμενοι τῆς κληρονομίας τῶν πατέρων ἡμῶν, νὰ ἐναγκαλισθῶμεν τὰς παραδόσεις τῶν Περσῶν καὶ τῶν Μανιχαίων. «Ἡ φοβερὰ ἐν Ἀθήναις παραγνώρισις καὶ ἀπάρνησις τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, βάσεως τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως, ἄγει εἰς ὄλεθρον καὶ καταστροφὴν χείρονα τοῦ ἐν Βυζαντίῳ». (Βερναρδάκης) «Ἀποχωριζομένου δὲ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὸν ἡμέτερον ἐθνικὸν βίον, τῇ ἐπινεύσει τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς, καὶ ἀποδιδομένης τῆς ἀναστάσεως τοῦ ἔθνους εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν Μανιχαίων διακωμωδεῖται ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία». (Παπαρρηγόπουλος)

Ἀλλ' ἀπέναντι τοιούτων κινδύνων διὰ τί οἱ λόγιοι καὶ διδάσκαλοι τοῦ ἔθνους σιωπῶσι καὶ καθεύδουσιν;

Ἰδοὺ οἱ νεώτεροι ἐξ εὐσεβοῦς ἐνθουσιασμοῦ ἐμφορούμενοι διήνοιξαν τὴν ὁδὸν τῆς δράσεως. Ἂς εἰσέλθωμεν εἰς αὐτὴν καὶ οἱ πρεσβύτεροι, συνεργαζόμενοι δὲ ἂς ἐμπεδώσωμεν καὶ κατευθύνωμεν σκοπίμως τὰ βήματα τῆς νεότητος, καί, διὰ τῶν συμβουλῶν τῆς πείρας, ἂς ῥυθμίσωμεν τὰς ἐνεργείας τοῦ θεοσεβοῦς συναισθήματος, κατὰ τὸν ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς ἀρξάμενον ἀγῶνα.

Ι. ΣΚΛΑΤΣΟΥΝΗΣ.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΧΡΙΣΤΟΝ

(ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΑΧΙΛΛΕΩΣ ΠΑΡΑΣΧΟΥ.)

Χριστέ! σὲ τοῦτα τ' ἄπιστα, καταραμένα χρόνια,
Ποὺ δὲν πιστεύουν τίποτε, οὔτ' ἀγαποῦν κάνένα,
Ποὺ φῶς μᾶς ὁδηγεῖ τυφλὸ καὶ μᾶς παγώνουν χιόνια,
Ἐγὼ πιστεύω κι' ἀγαπῶ ὁλόψυχα Ἐσένα!
Πιστεύω σὰν τὴ μάνα μου, πιστεύω σὰν παιδάκι·
Πίνω τ' ἀθάνατο νερὸ κι' ἀφίνω τὸ φαρμάκι.

Δὲν εἶμ' ἐγὼ ἀπ' τοὺς σοφοὺς ποὺ βλέπουν στὰ σκοτάδια
Κι' ἀπ' τῆς ὑγείας βγάζουνε φαρμάκι τὸ χορτάρι,
Πῶχουν τὸ νοῦ τους ἔρημο καὶ τὴν καρδιά τους ἄδεια
Καὶ τὴν ἐλπίδα σβύνουνε στοῦ τάφου τὸ λιθάρι.
Τὴ σκοτεινὴ σοφία τους στὸν ἅδη τὴν ἀφίνω·
Τὸ φῶς κ' Ἐσέν' ἀκολουθῶ καὶ στὸ σταυρό σου κλίνω!

Δὲν ἔγεινα τόσο σοφὸς ἀκόμα γιὰ νὰ σβύσω
Μονάχος τὴν ὑστερινὴν ἐλπίδα . . . . καὶ δὲν τρέχω
Εἰς τοὺς πιθήκους, εὐγενεῖς προπάππους νὰ ζητήσω·
Πατέρα τὸ θεόπλαστο Ἀδὰμ ἀρκεῖ νὰ ἔχω.
Ἂς χαίρωνται τὴν ὑψηλὴ αὐτοὶ καταγωγή τους,
Καὶ τὴν ἐλπίδ' ἂς σβύνουνε μὲ τὴν σαφῆ πνοή τους!

Ὄνειρα βλέπουν κ' οἱ τυφλοὶ στοῦ ὕπνου τὴν ἀγκάλη·
Βλέπουν τὸ φῶς ποὺ δὲν μποροῦν ἡμέρα νὰ τὸ ἰδοῦνε,
Κι' ὅταν ξυπνοῦνε, μένουνε σὲ μαύρη νύχτα πάλι·
Μὰ στὸ σκοτάδι μὲ τὸ φῶς ὀνείρου περπατοῦνε . . . .
Ἀφῆστέ τους· τὸν ὕπνο τους φωτίζει ὁ Θεός τους·
Ὅταν ξυπνᾶτε τοὺς τυφλοὺς τοὺς κλέβετε τὸ φῶς τους.

Τυφλὸς ἂν ἦμαι, τ' ὄνειρο τοῦ ὕπνου μου μὲ φθάνει·
Βλέπω μακρύτερα μ' αὐτὸ τ' ἀφώτιστο λαγκάδι.
Τῆς χρυσαλίδος τὰ φτερὰ ὁ λύχνος στάχτη κάνει·
Τυφλῶν' ἡ λάμψις ἡ πολλὴ τὸ φωτεινὸ σκοτάδι.
Ἄστρα καὶ ἥλιοι τῆς νυχτιᾶς γεμίζουν τὸν αἰθέρα,
Ὅμως τὴν νύχτα φαίνονται, δὲν λάμπουν τὴν ἡμέρα.

Ἀχ! ἕνα μόνο ξέρω φῶς ποὺ λάμπει καὶ δὲν βλάφτει,
Ἀκοίμητο, ἀθάνατο μέσ' στὴν καρδιά μας, ἕνα,
Ὁποῦ τὸ δίνει ὁ Θεὸς κ' ἡ πίστις τὸ ἀνάφτει,
Καὶ δὲν τὸ βλέπουν τῶν σοφῶν τὰ μάτια τὰ κλεισμένα.
Τὸ φῶς αὐτὸ δὲν τῶχουνε, στὰ σκότη περπατοῦνε·
Γιὰ τοῦτο κάτω πέφτουνε, γι' αὐτὸ παραλαλοῦνε.

Κεῖνο ποὺ βλέπεις μέσα σου δὲν βλέπεις μὲ τὸ μάτι.
Κεῖνο ποὺ φλάνει ἡ καρδιὰ ὁ νοῦς δὲν τὸ ἐγγίζει·
Ἄφσε τὸν δρόμον τὸν πλατὺ καὶ πάρε μονοπάτι . . . .
Ἀπ' τὸ Σωκράτη πιὸ πολλὰ ἕνα παιδὶ γνωρίζει!
Μὲ μάτι κύτταζε ἀγνὸ νάχῃς τὸ νοῦ γεμάτο·
Ὡσὰν παιδὶ περπάτησε καὶ δὲν θὰ πέσῃς κάτω.

Β'.

Τὸ γάλα ποὺ ἐβύζαξα στῆς μάνας μου τὰ στήθια,
Ποὺ τὴν καρδιά μου πλάτυνε καὶ ψήλωσε τὸ νοῦ μου,
Δὲν τὸ πουλῶ γιὰ σκοτεινὴ ἀμφίβολη ἀλήθεια,
Καὶ δὲν θρονιάζω τὸ μηδὲν στὸ θρόνο τοῦ Θεοῦ μου!
Ὡσὰν τοὺς πάππους μου κ' ἐγὼ θὰ ζήσω, θὰ πεθάνω,
Νάχω Θεὸ κάτω στὴ γῆ, νάχω Θεὸ ἐπάνω.

Τὴ θλιβερή μου τὴ ζωὴ μονάχος δὲν γυμνώνω·
Θέλω νὰ ἔχω κάτι τι σὰν φυλακτὸ κοντά μου,
Ὅταν μὲ δέρνῃ συμφορά, τὸ μάτι νὰ ὑψώνω.
Καὶ νὰ δροσίζω μὲ νερὸ ἐλπίδος τὴν καρδιά μου·
Κι' ὅταν ἀγαπημένους μου στὴ γῆ ὁ χάρος βάλῃ,
Νὰ λέγω «ἐταξείδεψαν θ' ἀνταμωθοῦμε πάλι.»

Θέλω καὶ γῆ καὶ οὐρανὸ νὰ γεφυρώνῃ ἐλπίδα·
Μαλλιὰ καὶ μάτι' ἀγγελικὰ νὰ βλέπω σ' ὄνειρό μου,
Τὸν τάφο μου ἀθάνατη νὰ σχίζω χρυσαλίδα,
Καὶ Παναγιᾶς χαμόγελο εἰς τὸ προσκέφαλό μου . . .
Κι' ἀπάνω μου νὰ βρίσκεται, ὅταν κοιμοῦμ', Ἐκεῖνος,
Ποῦναι θεὸς στὸν οὐρανὸ κ' ἐδῶ ἀγγέλου κρίνος.

—

Θέλω λαμπάδαις κίτριναις νὰ πέρνω τὴ λαμπρή μου·
Μ' ἀνθοὺς τὸν ἐπιτάφιο τῆς ἐκκλησιᾶς νὰ ραίνω·
Αὐγὰ νὰ βάφω κόκκινα τὸ Πάσχα στὴν αὐλή μου,
Κ' εἰς ρημοκλήσι κάτασπρο κάμμιὰ φορὰ νὰ μπαίνω·
Θέλω ν' ἀγιάζῃ ὁ σταυρὸς στὸν τάφο τὸ κορμί μου,
Καὶ νὰ μ' ἀνάφτῃ ἕνα κερὶ ὑλιμμένο τὸ παιδί μου.

—

«Πιστεύω!» νὰ τὰ φῶτά μου· τὸ Εὐαγγέλιό μου
Διαβάζω μ' ἄδυλη καρδιὰ κ' εὑρίσκω τὸ Θεό μου.
Καὶ ποιὸ σκοτάδι, ποιὰ νυχτιὰ αὐτὸ δὲν ἐξορίζει;
Σὰν ἥλιος κάθε του ψηφὶ καὶ γράμμα μὲ φωτίζει.
Βλέπω, ἀκούω τὸ Θεὸ σὲ κάθε του σελίδα,
Καὶ πιάνω μὲ τὰ χέριά μου, τὴν πιάνω τὴν ἐλπίδα!

—

Χριστέ μου! στὰ πελάγη σου δροσίζω τὴν ψυχή μου,
Καὶ κρίνο κάνω κάτασπρο σ' ἁμαρτωλὸ κορμί μου.
Ὅ,τι κι' ἂν λένε σ' ἀγαπῶ, Χριστέ, καὶ σὲ λατρεύω·
Ὅπου κι' ἂν τᾶς σ' ἀκολουθῶ, τοὺς λόγουσσου πιστεύω.
Δὲν ἐξετάζω ἀπὸ ποῦ ὁ ἥλιος ἀνατέλλει·
Ἂς ἔχω φῶς, κ' ἂς ἔρχεται ἀπ' ὅπου καὶ ἂν θέλῃ.

—

Ναί· σὰν τοὺς πάππους μου κ' ἐγὼ θὰ ζήσω, θὰ πεθάνω·
Μὲ τ' ὄνειρο τοῦ οὐρανοῦ στοὺς κόλπους σου ἐπάνω.
Ἄλλοι ἂς ὀνειρεύωνται Θεὸ τὸν ἑαυτό τους,
Καὶ ἂς ἀδειάζουν τὴν καρδιὰ ἀπὸ τὸ θησαυρό τους.
Τῆς περηφάνιας τὰ φτερὰ τὴν ἴδια τὴν κρεμίζουν·
Ὅσοι ἀδειάζουν τὴν καρδιὰ τὸ νοῦ τους δὲν γεμίζουν.

—

Ψυχὴ δὲν εἶμαι ποῦ φωτιὰ τοῦ ᾅδου τὴ γεννάει,
Καὶ μὲ τὴν πίστι τοῦ Χριστοῦ κοιμοῦμαι πλάι πλάι.
Ἡ φύσις χέρια μοῦδωσε νὰ κάνω τὸ σταυρό μου,
Κι' ὄχι φτερὰ γιὰ ν' ἀναβῶ νὰ ρίξω τὸ θεό μου.
Δὲν ἔχω κοῦμα στὴ ψυχὴ καὶ πάθη φλογοβόλα,
Εἶμαι λαὸς εἰς τὴν καρδιά, στὸ νοῦ, στὴν πίστι, σ' ὅλα!

ΣΧΟΛΗ ΚΑΙ ΝΑΟΣ

Β'.

Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει μόνον νοητικόν, χρῆζον ἀληθείας καὶ γνώσεως. Ἔχει καὶ βουλητικὸν καὶ παθητικόν. Καὶ τὸ μὲν βουλητικὸν πρέπει νὰ διαπαιδαγωγηθῇ οὕτως, ὥστε νὰ θέλῃ μὲν καὶ ἐκτελῇ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ δίκαιον, νὰ θέλῃ δὲ καὶ ἀποφεύγῃ τὸ κακὸν καὶ τὸ ἄδικον· τὸ δὲ παθητικὸν πρέπει νὰ διαμορφωθῇ οὕτως, ὥστε νὰ ἦναι μὲν οἰκεῖον πρὸς πᾶν τὸ καλόν, ἀλλότριον δὲ πρὸς πᾶν τὸ αἰσχρόν. Ἀλλὰ τὸ Σχολεῖον δύναται μὲν νὰ μεταδώσῃ ἡμῖν γνώσεις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ καλοῦ, ὡς καὶ τὰς ἐναντίας, τοῦ κακοῦ, τοῦ ἀδίκου, τοῦ αἰσχροῦ, δύναται νὰ φιλοτιμήσῃ καὶ προτρέψῃ ἡμᾶς πρὸς ἐκεῖνα, ἀποτρέψῃ δὲ ἀπὸ τούτων, δὲν δύναται ὅμως καὶ νὰ ἐμβάλῃ ἡμῖν τὴν ἠθικὴν ἐκείνην δύναμιν, δι' ἧς ἡ θέλησις ἡμῶν ἐξαγιάζεται καὶ ἐξαγνίζονται αἱ ἐπιθυμίαι καὶ καθαρίζονται τὰ πάθη ἡμῶν. Ἡ ἄγνοια μόνη δὲν εἶνε ἡ μήτηρ πάσης κακίας, οὐδεὶς δὲ ἀληθῶς φιλόσοφος ἀνὴρ ἀσπάζεται, κατόπιν τῆς διδασκαλίας τοῦ χριστιανισμοῦ, τὴν δοξασίαν τοῦ Σωκράτους, ὅτι τὸ ἁμαρτάνειν προέρχεται ἐκ μόνου τοῦ ἀγνοεῖν. Τὰ ψυχολογικὰ γεγονότα μαρτυροῦσιν ὅτι, πολλάκις θέλομεν καὶ ἐπιθυμοῦμεν καὶ πράττομεν ὅ,τι γινώσκομεν ὡς ἀντιβαίνον εἰς τοὺς κανόνας τῆς λογικῆς καὶ εἰς τοὺς νόμους τῆς Ἠθικῆς καὶ τοῦ Δικαίου, καὶ ἡ διάνοια ἡμῶν σύρεται ἡττημένη καὶ αἰχμάλωτος ὄπισθεν τοῦ ἅρματος φαύλων ὀρέξεων καὶ αἰσχρῶν ἐπιθυμιῶν. Πλεῖστοι ἐν τοῖς λόγοις αὐτῶν φαίνονται ἄμεμπτοι καὶ ἐνάρετοι ἄνδρες. Ἀλλ' ἀντιφάσκοντες, ἐν τοῖς ἔργοις ἀναιροῦσιν ἑαυτοὺς, ἀνακαλοῦντες εἰς μνήμην τὸν Ἱσπανὸν ἐκεῖνον ἱεροκήρυκα, ὅστις, ὁμιλήσας τὸ πρωὶ κατὰ τῆς αὐτοκτονίας, νυκτοκτόνησεν αὐτὸς τὴν ἑσπέραν. Ἂν ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἄγνοια ἦσαν μόναι αἱ αἰτίαι τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν, οἱ ἔχοντες πληρεστέρας τὰς περὶ τοῦ ὀρθοῦ καὶ προσήκοντος γνώσεις ἔπρεπε νὰ ἦνε καὶ οἱ ἐναρετώτεροι, καὶ ὅμως ἡ Ἱστορία παρουσιάζει ἄνδρας καὶ τάγματα ἀνθρώπων ὁλόκληρα, οἵτινες, ἀγαθοὶ ἐν λόγοις, παρεῖχον ἑαυτοὺς ὑπόδειγμα βίου αἰσχίστου καὶ φαυλοτάτου. Οἱ Φαρισαῖοι ἐγίνωσκον, ἀλλὰ δὲν ἔπραττον τὸ ἀγαθόν. Οἱ Ἰησουῖται δὲν ἦσαν ἀμαθεῖς, πόσοι δὲ ἄνθρωποι δὲν ἔκυψαν ὑπὸ τὴν βίαν τῆς ἁμαρτίας μετὰ πάλην ἀνωφελῆ, καίτοι γινώσκοντες ὅτι ἡ ἀπώλεια ἀνέμενεν αὐτούς! Ἡ ἐνίοτε μὲν λοιπὸν ὑπάρχει ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ καὶ βούλησις καὶ ἐπιθυμίαι ὠθοῦσιν ἡμᾶς πρόθυμοι πρὸς τὸ κακὸν καὶ τὸ αἰσχρόν, ἡ ἐνίοτε ἡ βούλησις προσπαθεῖ μὲν νὰ φανῇ ἀνταξία τῆς ἀγαθῆς γνώσεως, ἀλλὰ στερουμένη τῆς ἀπαιτουμένης πρὸς τὸ θριαμβεῦσαι καὶ πρᾶξαι δυνάμεως, καταβάλλεται πράττουσα ὄχι ὃ θέλει ἀγαθὸν, ἀλλ' ὃ οὐ θέλει κακόν. Ἀνάγκη ἑπομένως ὄχι μόνον νὰ γνωρίσῃ ἡ θέλησις τί τὸ ἀγαθὸν καὶ τί τὸ καλόν, ἀλλὰ καὶ νὰ ὁπλισθῇ διὰ τῆς πρακτικῆς ἐκείνης δυνάμεως, δι' ἧς τὸ ἀγαθὸν πραγματοποιεῖται, καὶ ἡ ἀγαθὴ καὶ δικαία βούλησις παρακολουθεῖ τὴν ὀρθὴν γνῶσιν.

Διὰ τίνος θέλει κατορθωθῇ τοῦτο; Διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας Αὐτοῦ.

Ἡ ἁμαρτία εἶνε ἡ αἰτία τῆς οἰκτρᾶς ταύτης ἀντιφάσεως τῆς γνώσεως πρὸς τὴν θέλησιν, τῆς θελήσεως πρὸς τὴν πρᾶξιν. Ἡ ἄρσις ἑπομένως τῆς ἁμαρτίας, ἥτις εἶνε ἡ αἰτία, θὰ εἶνε ἡ ἄρσις καὶ λύσις τῆς ἀντιφάσεως ἥτις εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα· ἀλλὰ διὰ τίνος εἶνε δυνατὸν νὰ ῥυσθῶμεν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ταύτης, ἥτις κατισχύουσα ἄγει τὴν ψυχὴν ἡμῶν πρὸς τὸν θάνατον; ὁ Ἀπ. Παῦλος, ἀφοῦ διὰ γραφίδος ἀριστοτέχνιδος θαυμασίως περιέγραψε τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος τραγικὴν ἀντίφασιν, ἐπιφωνεῖ: «ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος! τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν» καὶ παρακατιών: «ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου».

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς διὰ τοῦ αἵματος Αὐτοῦ ἠθέλησε νὰ νικήσῃ ἐν ἡμῖν τὴν ἁμαρτίαν, νὰ ἄρῃ τὴν ἀντίφασιν νὰ συνδιαλλάξῃ τὰ διεστῶτα, νὰ καταστήσῃ τὴν θέλησιν ἡμῶν ἱκανὴν καὶ νὰ θέλῃ καὶ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο τῆς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἀπαλλαγῆς τελεῖ ἡ Ἐκκλησία διὰ τοὺς Χριστιανούς, μεταχειριζομένη καὶ ἄλλα μὲν μέσα, ἀλλὰ πρώτιστα καὶ κυριώτατα τὴν εἰλικρινῆ μετάνοιαν καὶ θερμὴν συντριβὴν τῆς καρδίας καὶ τὴν Κοινωνίαν τοῦ Αἵματος καὶ τοῦ Σώματος τοῦ Σωτῆρος· τῆς Ἐκκλησίας ὁ οὐσιώδης σκοπὸς δὲν εἶνε μήτε νὰ συνεργώμεθα ἐν αὐτῇ κατὰ συνήθειαν πατροπαράδοτον πρὸς φλυαρίαν ἢ ἐπίδειξιν, μήτε νὰ σταυροκοπώμεθα πιθηκιστί, μήτε νὰ ἀκούωμεν τὸ μέλος τῶν ψαλτῶν, μήτε νὰ ἀσπαζώμεθα τὰς χεῖρας τῶν ἱερέων καὶ νὰ πληρῶμεν τοὺς δίσκους των ἐλεούμενοι καὶ ἐλεοῦντες αὐτούς. Ὁ οὐσιώδης σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶνε νὰ συμπροσευχηθῶμεν ἐν αὐτῇ, νὰ δοξολογήσωμεν τὸν Ὕψιστον ἐν ἐπιγνώσει καὶ παρακαλέσωμεν ὑπὲρ ἀλλήλων, ἡμεῖς, ἀδελφοὶ ἐν Χριστῷ, Αὐτόν, πατέρα ἡμῶν διὰ Χριστοῦ, νὰ προσπέσωμεν ἐν μετανοίᾳ καὶ ζητήσωμεν παρ' Αὐτοῦ ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ νὰ ἐξαγιάσωμεν τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὴν θέλησιν καὶ τὰ μέλη ἡμῶν, δεχόμενοι ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸ Σωτήριον Σῶμα καὶ Αἷμά του καὶ καθιστάμενοι ἱκανοὶ Αὐτόν, πνεῦμα, νὰ προσκυνῶμεν ἡμεῖς, τέκνα τοῦ πνεύματος, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. Ἐκκλησία τοιαύτη ἀποκτείνει ἐν ἡμῖν τὴν ἁμαρτίαν καὶ καθίστησιν ἡμᾶς συμφώνους πρὸς ἑαυτούς. Εἰσδεχόμενοι τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ δὲν θέλομεν πλέον καὶ δὲν πράττομεν τὸ κακὸν οὐδὲ ἐπιθυμοῦμεν τὸ αἰσχρόν. Ἅγιοι κατὰ τὰς ἐπιθυμίας καὶ δίκαιοι καὶ ἠθικοὶ τὴν βούλησιν διασώζομεν πλήρη ἁρμονίαν μεταξὺ γνώσεως καὶ βουλήσεως καὶ ἐπιθυμίας καὶ πράξεως καὶ γινώσκοντες καὶ θέλοντες καὶ πράττοντες ἐν πᾶσι καὶ πάντοτε καὶ πανταχοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ Δίκαιον.

Ἰδοὺ ὁποία εἶνε ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι μεταξὺ Σχολείου καὶ Ἐκκλησίας ὑπάρχει καὶ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ σχέσις καὶ ἀλληλεπίδρασις ἐπ' ἀγαθῷ ἀμφοτέρων. Τὸ Σχολεῖον καλλιεργεῖ τὸ γνωστικὸν μέρος τοῦ ἀνθρώπου· ἀλλὰ πρὸς ὀσθὴν νόησιν ἡ βούλησις καὶ ἡ ἐπιθυμία δὲν εἶνε ὅλως ἄσχετοι. Ὄχι σπανίως ἡ διάνοια ἀποβαίνει δούλη αὐτῶν. Πολλάκις βλέπομεν ἀνθρώπους ἀνεπτυγμένους καὶ νοήμονας, ὑπερμαχοῦντας δοξασιῶν, προφανῶς παραλόγων καὶ τερατωδῶν. Καὶ τοῦτο, διότι ἰδιοτέλειά τις, ταπεινόν τι καὶ κτηνώδες ἐνδιαφέρον συσκοτίζει τὴν διάνοιαν αὐτῶν, ἢ ποιεῖ αὐτοὺς οὕτως ἀναιδεῖς, ὥστε ὑποστηρίζουσιν ἐν γνώσει τὸ στρεβλὸν καὶ ἀνελεύθερον καὶ ἡμαρτημένον. Ἑπομένως κακὴ μὲν βούλησις καὶ φαῦλαι ἐπιθυμίαι προκαλοῦσι καὶ τὸ ψεῦδος καὶ τὴν πλάνην καὶ τὸν παραλογισμόν, ἀγαθὴ δὲ βούλησις καὶ ἅγναι ἐπιθυμίαι συμβάλλουσιν εἰς νόησιν ὀρθὴν καὶ ἀληθῆ. Ἡ ἁμαρτία ἀποσβεννύει τὸν ὑπὲρ τοῦ καθήκοντος ζῆλον, τὸν πρὸς τὴν Ἐλευθερίαν, τὸ Δίκαιον, τὸ Ἀγαθὸν Ἐνθουσιασμόν, ἐνισχύει δὲ τὴν ἰδιοτέλειαν, τὴν πρὸς τὰ φαῦλα καὶ σαρκικὰ κλίσιν, καὶ ὑποθάλπει τὴν τυραννίαν καὶ τὴν ἀσέβειαν. Ἀλλ' οὕτως ὁ ἄνθρωπος παραγνωρίζει τὸν προορισμὸν αὐτοῦ· ἡ περιφρόνησις τοῦ καθήκοντος θὰ συνεισαγάγῃ βαθμηδὸν καὶ ψευδῆ περὶ αὐτοῦ ἰδέαν, ἡ ἀπόσβεσις τοῦ ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὴν Ἐλευθερίαν, τὸ Δίκαιον καὶ τὸ Ἀγαθὸν θὰ συντελέσῃ, ὅπως καὶ ἡ διάνοια ἀδιαφορήσῃ πρὸς αὐτὰ καὶ πληρωθῇ ἐσφαλμένων πολιτικῶν καὶ ἠθικῶν θεωριῶν, ἡ δὲ ἀσέβεια θὰ συσκοτίσῃ τὴν περὶ Θεοῦ ἰδέαν ἐπὶ βλάβῃ τῶν θεολογικῶν γνώσεων. Τοῦτο βεβαιοῖ καὶ ἡ ἱστορία. Ὅπου αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι διεφθάρησαν, ἐκράτησαν δὲ ἤθη ἀκόλαστα, ἡ πάθη ἄγρια καὶ θηριώδη, ἡ ὑπερβολὴ τῆς ἁμαρτίας ἐπέδρασεν ἐπὶ βλάβῃ τῆς γνώσεως. Ἐκεῖ ἀνεφάνησαν συστήματα ὑλισμοῦ, θετικισμοῦ, σκεπτισμοῦ, ἐκεῖ ὑπερεπλεόνασαν θεωρίαι ἀνηθικότητος ἢ κατεβάσυναν τὴν ψυχὴν τερατώδη ἀπανθρώπου ἀσκητισμοῦ δόγματα, ἐκεῖ ἀνεπήδησαν θεωρίαι ἀναρχικαὶ ἢ ἀκαίρως δεσποτικαί, καὶ συνεσκοτίσθη ἅπας ὁ ὁρίζων τῆς γνώσεως. Ἀνάγκη λοιπόν, ὅπως αἱ κορυφαὶ τῆς γνώσεως ὦσιν εὐδιάκριτοι καὶ ἀνέφελοι καὶ ἡ διάνοια ἔχῃ τὸν ὀφθαλμὸν διαυγῆ, ἀνάγκη νὰ ἦνε καὶ αἱ βουλήσεις ἀγαθαὶ καὶ αἱ ἐπιθυμίαι ἡμῶν καθαραί. Ἀνάγκη ἑνὶ λόγῳ, ἡ Ἐκκλησία νὰ συντρέχῃ εἰς τὴν πλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς τοῦ Σχολείου.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία μόνη δὲν ἀρκεῖ εἰς ἑαυτήν. Ὅπως ἁγιασθῶμεν, ἀνάγκη νὰ κοινωνήσωμεν καὶ δεχθῶμεν ἐν τῷ σώματι καὶ τῷ αἵματι ἡμῶν τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Ἀλλ' ἡ κοινωνία πρέπει νὰ γίνεται ἐπαξίως· πρὸς τοῦτο ὅμως δὲν ἀρκεῖ οἱαδήποτε μετάνοια καὶ μεταμέλεια. Ἡ μετάνοια εἶνε μὲν συναίσθημα, ἀλλ' εἶνε καὶ γνῶσις. ὡς πᾶσα δὲ γνῶσις, ἵνα ἦνε ὀρθή, πρέπει νὰ διαφωτίζεται ὑπὸ ὑγιοῦς διδασκαλίας. Νὰ φύγωμεν τὴν ἁμαρτίαν· ἀλλὰ τί εἶνε ἁμαρτία; νὰ ζητήσωμεν τὴν σωτηρίαν· ἀλλὰ τί εἶνε σωτηρία; νὰ μετανοήσωμεν· ἀλλὰ τί εἶνε ἀληθὴς μετάνοια; καὶ διὰ τίνων μέσων κατορθοῦται; Ταῦτα εἶνε ἀντικείμενα διδασκαλίας θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς, τῆς ὁποίας ἐπιμελοῦνται τὰ Σχολεῖα. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀναγινώσκονται

ὕμνοι, τροπάρια, ψαλμοί· ὅπως ἐννοῇ τις ταῦτα, ἀνάγκη νὰ διδαχθῇ γράμματα ἐν τοῖς Σχολείοις. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀναγινώσκονται καὶ περικοπαὶ τῶν Εὐαγγελίων, ῥήματα ζωῆς αἰωνίου· ὅπως ταῦτα εἰσαχθῶσιν ἐν ταῖς διανοίαις καὶ ταῖς καρδίαις ἡμῶν καὶ καρποφορήσωσιν, ἀνάγκη νὰ τὰ κατανοῶμεν, ἀνάγκη ἑπομένως ἡ ἡμεῖς νὰ ἐδιδάχθημεν ἐν τοῖς Σχολείοις ἢ ἄλλοι, διδαχθέντες, νὰ ἑρμηνεύσωσιν ἡμῖν ταῦτα. Ἡ καθημερινὴ δὲ πεῖρα καὶ ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τρανῶς μαρτυροῦσι, τί πάσχει ἡ Ἐκκλησία, ὅπου τὸ πνεῦμα ὑγιοῦς καὶ πεφωτισμένης διδασκαλίας δὲν ἐμπνέει αὐτήν. Ἐν Ἐκκλησίᾳ τοιαύτῃ τύποι ξηροὶ καὶ ἀνωφελεῖς πλέον ἀντικαθιστῶσι τὸ ζωοποιὸν πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ, ἱερεῖς ἀμαθεῖς ψιττακίζουσι καὶ χειρονομοῦσι, ὡς ὑποκριταὶ θεάτρων, πρὸς ἀργυρολογίαν ἐνώπιον κοινοῦ ἀμαθοῦς καὶ χαίνοντος, οὐδεμία γνῶσις τοῦ θείου λόγου, ἀλλὰ πλῆθος προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν, πλήρης ἄγνοια περὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, οὐδεμία μετάνοια εἰλικρινὴς καὶ ἐξομολόγησις ἀληθής, ἡ δὲ μετάληψις γίνεται οὐχὶ εἰς σωτηρίαν, ἀλλ' εἰς ἀπώλειαν. Ἐν Ἐκκλησίᾳ τοιαύτῃ ἀντὶ πίστεως ὑγιοῦς φανατισμὸς βάρβαρος, παρ' αὐτὸν δὲ συνηθέστατα ὀρχεῖται κορυβαντιῶσα ἡ ἀσέβεια καὶ ἡ ἀπιστία. Ἐν Ἐκκλησίᾳ τοιαύτῃ, ἡ θρησκεία, ὄργανον ἀγαθοῦ καὶ σωτηρίας, ἀποβαίνει ὄργανον κακοῦ καὶ ἀπωλείας. Καὶ ὁ ἱερεύς, σωτὴρ ψυχῶν καὶ ἄγγελος τῆς κοινωνίας, καθίσταται δαίμων, ταύτης καὶ σφαγεὺς ἐκείνων· ὁ κλῆρος ἀντὶ νὰ περιορίζηται εἰς τὰ ἴδια, ἐνασχῶν τὴν ἱερὰν του ἀποστολήν, καθίσταται τύραννος τῶν συνειδήσεων, καὶ ἐπεμβαίνει εἰς τὰ ἐγκόσμια, ἀξιῶν νὰ κύψωσι τὰ πάντα ὑπὸ τὴν πτέρναν αὐτοῦ. Ὅπου ὅμως ἡ Ἐκκλησία λαμβάνει ἐπήκουρον τὴν ἀληθῆ ἐπιστήμην καὶ τὴν ὑγιαίνουσαν διδασκαλίαν, ἐκεῖ ὁ Χριστιανισμὸς πνέει ζωογόνος καὶ ἡ σωτηρία ἐπιτελεῖται, ἐκεῖ γνῶσις τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς μετανοίας καὶ κοινωνία ἐπάξιος, ἐκεῖ γνῶσις τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ, ἐκεῖ κάθαρσις τῶν ψυχῶν, ἐξαγνισμὸς τῶν ἐπιθυμιῶν, ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς τυραννίας καὶ πνεῦμα καὶ φῶς καὶ ἐλευθερία, ἐκεῖ πιστοὶ πεφωτισμένοι καὶ ποιμένες ἀληθεῖς, ἐπιτελοῦντες καθαρῶς τὸ ἑαυτῶν θρησκευτικὸν καὶ ποιμαντικὸν ἔργον, σώζοντες τὰς ψυχάς, ἐλευθεροῦντες τὰς συνειδήσεις, φωτίζοντες τὰ πνεύματα, καὶ συντρέχοντες εἰς τὴν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ καὶ ἐλευθερίᾳ πρόοδον τῶν κοινωνιῶν καὶ τῆς ἀνθρωπότητος.

Τοιαύτη καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ Σχολείου ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας. Εἶχον λοιπόν, νομίζω δίκαιον, ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου μου νὰ εἴπω: Ἱερὸν οἰκοδόμημα τὸ ἕν, ἱερὸν οἰκοδόμημα καὶ τὸ ἕτερον. Ἐὰν πνεῦμα Θεοῦ πλανᾶται ὑπὸ τὸν θόλον τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης, πνεῦμα Θεοῦ πτερυγίζει καὶ ὑπὲρ τὴν στέγην τοῦ Σχολείου τούτου. Ἐὰν ἀσπαζώμεθα τὰς χεῖρας τῶν ἱερέων, ἀλλ' ἃς σφίγξωμεν τοὐλάχιστον ἀδελφικῶς καὶ μετ' εὐγνωμοσύνης καὶ ἐνθουσιασμοῦ τὰς χεῖρας τῶν διδασκάλων. Ὁ Γρηγόριος, ὁ Βασίλειος, ὁ Χρυσόστομος, δὲν ἐδοξάσθησαν ὡς κληρικοὶ μόνον, ἀλλ' ὡς κληρικοὶ διδάσκαλοι. Ἡ περικαλύπτουσα αὐτοὺς λαμπρὰ αἴγλη εἶνε αἴγλη διδασκαλική. Ψυχὰς κατεργάζεται ὁ ἱερεύς· ψυχὰς κατεργάζεται καὶ ὁ διδάσκαλος. Ἀξίωμα τὸ ἔργον τοῦ ἑνός· ἀξίωμα καὶ τὸ ἔργον τοῦ ἑτέρου. Εἴθε δέ ποτε νὰ τείνωσι πρὸς ἀλλήλους θερμὰς πρὸς συνεργασίαν τὰς χεῖρας! Ἡ ἀνθρωπότης τότε μόνον θέλει εὐδαιμονήσει, τότε μόνον θέλει εὕρει τέλος τῶν κακῶν αὐτῆς, ὅταν διδάσκαλος καὶ ἱερεὺς συνεργασθῶσι μετὰ πίστεως καὶ ἐν πλήρει συνειδήσει τῆς ἱερᾶς ἀποστολῆς των. Εἴθε ἐν πάσῃ Ἑλληνίδι χώρᾳ ἐφ' ἧς ὀλέθριον πνεῦμα βασκάνου δαίμονος πλανᾶται, ἀπολύον κατ' αὐτῆς καταιγίδας ἀγρίων καὶ ἀχαλινώτων παθῶν, εἴθε Σχολεῖον καὶ Ἐκκλησία νὰ συντελέσωσί ποτε εἰς ἐνίσχυσιν καὶ κραταίωσιν τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν συναισθημάτων, τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης, τοῦ πρὸς τοὺς νόμους σεβασμοῦ, καὶ τοῦ ἔρωτος πρὸς τὴν ἰσότητα, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἐλευθερίαν! Εἴθε!

ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΓΑΛΛΑΝΟΣ

ΑΙ ΤΡΕΙΣ ΠΕΡΙΠΛΑΝΩΜΕΝΑΙ

(ΔΙΗΓΗΜΑ)

Ἦτο μὴν Δεκέμβριος. Ἡ βροχὴ ῥαγδαία καὶ ἀδιάκοπος ἔπιπτεν ἀπὸ πρωΐας· τὸ ψῦχος ἐκτάκτως δριμὺ καὶ διαπερκστικὸν δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἐν ὑπαίθρῳ διατριβήν, διὸ καὶ λίαν ἐνωρὶς συνήχθημεν πάντες εἰς τὴν ἑστίαν. Ἄφθονοι βίζαι πεύκης ἐσωρεύθησαν ἐπὶ τῆς πυρᾶς εἰς ἐξουδετέρωσιν τῆς δυσμενείας ἣν ἐδείκνυον τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως· ἐπ' αὐτῶν χλωροὶ κλάδοι πρίνου ἀνέδιδον τρίζοντες ὑψηλὴν φλόγα διαχέουσαν εὐεργετικὴν θαλπωρὴν καὶ φῶς ἄπλετον ἐξουδετεροῦν τὴν ἀσθενῆ καὶ ὑποτρέμουσαν φλόγα τοῦ λυχναρίου. Ἤμεθα πάντες· οὐδεὶς ἔλειπεν. Ὁ γηραιὸς πάππος εἶχε λάβει τὴν πρωτοκαθεδρίαν. Ἰδοὺ ἀντικρὺ αὐτοῦ ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ· κύκλῳ πάντες οἱ ἀδελφοί· οὐδεὶς ἀπουσιάζει. Καὶ αὐτὸς ὁ ἀγαπητός μοι Λέων—πελώριος κύων ἐντεταλμένος τὴν φύλαξιν τοῦ οἴκου—λησμονήσας φαίνεται τοὺς κανόνας τῆς εὐπρεπείας, εἶχεν ἐγκαταλίπῃ τὴν καλύβην του καὶ τὴν ἀχυροστρωμνήν του καὶ ἐκάθητο ὄπισθέν μου· παρ' αὐτῷ ἠπλοῦτο ἡ προσφιλὴς Τιτίκα ἡ εὔσωμος καὶ καλλίθριξ γαλῆ. Τὰ κατοικίδια ταῦτα ζῶα εὑρεθέντα αἴφνης ἐνώπιον κοινοῦ κινδύνου—τοῦ ἐκ τοῦ ψύχους—ἐλησμόνησαν, βλέπετε, τὰς οἰκογενειακὰς διαφοράς των καὶ ἐν ὁμονοίᾳ ἀπήλαυον τῶν

εὐεργετικῶν ἀκτίνων τῆς καιομένης πυρᾶς. Καὶ αὕτη μὲν ἔρεγχε ῥυθμικώτατα ἀνοιγοκλείουσα μετὰ βραδύτητος καὶ νωχελείας τοὺς γαλανοὺς ὀφθαλμούς της· ἐκεῖνος δὲ εἶχε τὴν κεφαλὴν μεταξὺ τῶν σκελῶν, καὶ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν *μέγας μεγαλωστὶ ταρυόμενος*, ἐξέπεμπε τὸ κλαυθμύρισμα ἐκεῖνο δι' οὗ τὸ πιστὸν τοῦτο ζῶον ἐξωτερικεύει συνήθως τὴν ἐσωτερικὴν γαλήνην καὶ μακαριότητα ἥτις βασιλεύει ἐν αὐτῷ. Ἔξωθεν ἠκούοντο αἱ ὕβρεις τῆς ἀτμοσφαίρας. Ὁ βορρᾶς ἐμαίνετο ἀδυσώπητος· ἀλληλοδιάδοχοι καὶ παρατεταμένοι κρότοι βροντῆς διεδέχοντο τῆς ἀστραπῆς τὴν λάμψιν· εὐμεγέθεις δὲ σταγόνες βροχῆς ἔπληττον τὰς ὑέλους τοῦ παραθύρου. Περὶ τὴν πυρεστίαν καθήμενοι ἀπηλαύομεν πάντες τῆς ἡδονῆς ἐκείνης ἣν ἐνέχει ἡ ἀπὸ ἀσφαλοῦς θέας τῆς πάλης τῶν στοιχείων τῆς φύσεως. Ἵνα δὲ λάβητε πλήρη ἰδέαν τῶν ψυχικῶν διαθέσεων ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐγὼ διετέλουν, ἀρκεῖ νὰ μάθητε ὅτι ἡ ἑσπέρα ἐκείνη ἦτο ἑσπέρα Σαββάτου, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁ Γεροστάθης εἶχε καταδικασθῆ εἰς 24ωρον ἀργίαν, ἡ δὲ Κατήχησις ἐρριφθη εἰς τὸ ἐρμάριον ἐξ οὗ οὐδὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξέλθῃ πρὸ τῆς πρωΐας τῆς Δευτέρας. Πρόσθες εἰς τοῦτο καὶ τὴν παρατήρησιν ὅτι οὐσιώδες μέρος τοῦ ἑσπερινοῦ προγράμματος ἀπετέλουν τὰ κάστανα εἰς τὸ παραμύθι τοῦ πάππου καὶ θὰ δικαιολογήσης τὴν χαράν μου. Ἂν τις ἐτόλμα νὰ μοι προσφέρῃ ἀνθ' ὅλων αὐτῶν τὸ στέμμα τῆς Ἀγγλίας, μὴ ἀμφιβάλλετε ὅτι ἤθελε χαρακτηρισθῆ ὑπ' ἐμοῦ ὡς μωρός. Καὶ διατὶ νὰ μὴ χαίρω! Διήγον τὴν ἀμέριμνον καὶ ἄλυπον ἐκείνην ἡλικίαν τῶν 8 ἢ 9 ἐτῶν· τὰ θέλγητρα δὲ τῆς ἑσπέρας ἐκείνης ἦσαν ἱκανὰ νὰ θεραπεύσωσι τὰς ἁπλᾶς καὶ ὀλιγαρκεῖς ἀπαιτήσεις τῆς ἡλικίας μου.

Τὰ κάστανα ἀπεσύρθησαν ἤδη ἐκ τῆς πυρᾶς καὶ προσέφερον ἀδιακόπως τὴν ὑπηρεσίαν των εἰς τοὺς ὀμηγυρίτας· ὁ γηραιὸς πάππος συνεκράτει τὴν προσοχὴν καὶ τὸν θαυμασμὸν πάντων διὰ τῆς ἀρξαμένης ἤδη διηγήσεως μακροῦ τινος καὶ περιπετειώδους μύθου τῆς Χαλιμᾶς· ἐγὼ δὲ παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς μητρός μου καθήμενος ἔκλινα κατὰ τὸ σύνηθες τὴν κεφαλὴν εἰς τὸ γόνυ της καὶ ἤκουον, ἐνῷ ἐκείνη διὰ τῆς δεξιᾶς της διηυθέτει ἐλαφρῶς τὴν κόμην μου καὶ ἐθώπευε τὸ πρόσωπόν μου.

. . . . . .

* * *

Ἦτο πλήρης ἡμέρα· ἱστάμην κάτωθεν ὑψηλοῦ τοίχου ἠρειπωμένης οἰκίας καὶ εἶχον προσηλώσει τὰ βλέμματα εἴς τινα ῥωγμὴν αὐτοῦ, εἰς ἣν ταχυπέτης στρουθὸς εἰσήρχετο φέρων τροφὴν εἰς τοὺς νεοσσούς του. Εἶχον δὲ ἤδη πεισθῆ περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἐκπορθήσεως καὶ ἐθεώμην περίλυπος τὴν ἀπρόσιτον φωλεάν, ὅτε ἐκεῖ πέρκαν, εἰς τὴν καμπὴν δυσβάτου τινὸς στενωποῦ, παρετήρησα ἀσυνήθη συνάθροισιν λαοῦ. «Λόρδοι θὰ εἶνε»· εἶπον κατ' ἐμαυτόν, καὶ εὐθὺς παρήτησα τὰ στρατηγικά σχέδιά μου, ἐψιθύρισα μεταξὺ τῶν χειλέων, τροποποιηθεῖσαν συμφώνως τῇ περιστάσει, τὴν σοφὴν δικαιολογίαν τῆς θεωμένης τὴν ἀπρόσιτον ἀναδενδράδα ἀλώπεκος τοῦ μύθου καὶ διηυθύνθην πρὸς τὸ μέρος τῆς συναθροίσεως. Πλὴν ἠπατήθην, διότι ἤδη δὲν ἐπρόκειτο περὶ τῶν συνήθων Ἄγγλων περιηγητῶν, οἵτινες οὐχὶ σπανίως ἐπεσκέπτοντο τὸ μέρος ἐκεῖνο. Τρεῖς γυναῖκες ἀσυνήθους ἱματισμοῦ, πρωτοφανοῦς φυσιογνωμίας, λίαν δὲ περιέργου συμπεριφορᾶς, εἶχον συναρπάσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ συναθροισθέντος ἐκεῖ πλήθους. Ἦσαν ἀληθῶς παράδοξοι γυναῖκες· μοὶ παρήγαγον δὲ ζωηρὰν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν ἡ πάροδος τοσούτων ἐτῶν δὲν κατίσχυσεν εἰσέτι νὰ ἐξαλείψῃ. Οἱ λόγοι των καὶ νῦν ἔτι εἶνε ἔναυλοι εἰς τὰς ἀκοάς μου, ἡ δὲ φυσιογνωμία των καὶ τὰ σχήματα τῶν χειρῶν των ὁλονὲν ἀναπαρίστανται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου.

Ἡ μία τούτων, ἥτις προηγεῖτο πάντοτε τῶν συνοδοιπόρων της, ἦτο γυνὴ ἀσυνήθων σωματικῶν διαστάσεων· πολὺ ὑψηλή, ἀλλ' οὐχὶ κατ' ἀναλογίαν εὔρωστος· ἦτο ῥαδινὴ καὶ ἔφερε ποδήρη μέλαιναν ἐσθῆτα. Ἐν τῷ προσώπῳ αὐτῆς ἐξωτερικεύοντο συλλήβδην πάντα τὰ συναισθήματα, ἅπερ ἐκράτουν ἐν αὐτῇ. Τὸ ἦθος φωτεινὸν καὶ γαλήνιον προέδιδε τὴν ψυχικὴν ἠρεμίαν ἐν ᾗ διετέλει. Τοὺς ὀφθαλμούς της κατηύγαζε τὸ φῶς τῆς χαρᾶς παρέχον αὐτοῖς οὐκ οἶδά τι τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ χαρίεν· γλυκεῖς καὶ ἐκφραστικοὶ ἦσαν πάντοτε σχεδὸν δακρύδρεκτοι, ἐξαγγέλλοντες τὸ συμπαθητικὸν συναίσθημα ὅπερ ἐνέμετο τὴν καρδίαν της. Ἐν τῇ εὐγενεῖ καὶ συμπαθεῖ φυσιογνωμίᾳ της καθόλου διέβλεπέ τις τοῦ Θεοῦ τὴν εἰκόνα! Ἐν γένει δὲ τὸ παράστημά της, τὸ βάδισμά της καὶ αὐτὴ ἡ περιβολή της εἶχόν τι τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ ἐπιβάλλον. Ταῦτα πάντα καὶ ἡ ὅλως πρωτοφανὴς συμπεριφορά της παρήγαγον ἐν ἐμοὶ τὴν πεποίθησιν ὅτι αὕτη δὲν ἦτο κάτοικος τοῦ γήινου τούτου πλανήτου. Ἦτο ταπεινὴ ἐν τῷ μεγαλείῳ της καὶ μεγαλοπρεπὴς ἐν τῇ ταπεινώσει της. Τὴν δεξιὰν ἔτεινε μετὰ προσηνείας καὶ μειδιάματος πρὸς τοὺς περιστοιχίζοντας αὐτὴν ἀδιακρίτως τῆς κοινωνικῆς θέσεως ἣν ἕκαστος κατεῖχε· πρᾶγμα, ἐννοεῖται, σπάνιον εἰς τὸν αἰῶνά μας. Τὴν ἀριστερὰν ἐκράτει πάντοτε ὑψωμένην, τὸν δὲ λιχανὸν αὐτῆς ἔφερε κατακορύφως ἐπὶ τῶν χειλέων εἰς σημεῖον σιωπῆς. Οὐδέποτε ὡμίλει.

Ταύτην προπορευομένην ἠκολούθουν δύο ἕτεραι γυναῖκες, αἵτινες, καθ' ἃ ἤκουσα ἐκεῖ που λεγόμενον, ἐτύγχανον καὶ θυγατέρες αὐτῆς. Ἐν τούτοις, ἂν καὶ ἦσαν ἀδελφαί, καὶ ἡ φυσιογνωμία των, καὶ τὸ παράστημά των, καὶ ὁ χαρακτὴρ των καὶ ἡ συμπεριφορά των ἐν γένει ἦσαν

ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα. Ἡ μία τούτων, σεμνὴ καὶ εὐειδής, ἐφαίνετο κατεχομένη ὑπὸ τῶν γλυκυτέρων συναισθημάτων τὰ ὁποῖα δοκιμάζει ποτὲ ὁ ἄνθρωπος· ἐφαίνετο διατελοῦσα ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ συναισθήματος ἐκείνου τὸ ὁποῖον δοκιμάζομεν ἐκπληροῦντες τὰ εὐγενέστατα τῶν καθηκόντων ἡμῶν. Ἐν τῇ στάσει της, ἐν τῇ συμπεριφορᾷ της καὶ ἐν τῇ ἁπλῇ καὶ ἀπερίττῳ περιβολῇ της διεδηλοῦτο ἡ χρακτηρίζουσα αὐτὴν μετριοφροσύνη καὶ αὐταπάρνησις. Ἐν τῷ προσώπῳ της ἦτο διακεχυμένη τῆς ψυχῆς ἡ γαλήνη καὶ τῶν ἔργων ἡ ἀρετή· ὁσάκις δὲ ἠτένιζε τὴν προπορευομένην μητέρα της ἔλαμπεν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς της τὸ φῶς τῆς ἀγάπης. Ἦτο λοιπὸν γνήσιον αὐτῆς τέκνον. Διὰ τῆς δεξιᾶς ἐκράτει σάλπιγγα, δι' ἧς ἐσάλπιζε σχεδὸν ἀεννάως. Περίεργον! ἐσκέφθην. Ἡ μήτηρ φέρει τὸν δάκτυλον ἐπὶ τοῦ στόματος εἰς σημεῖον σιωπῆς· ἡ θυγάτηρ ἀπ'ἐναντίας φέρει μεταξὺ τῶν χειλέων τὴν σάλπιγγα. Ἡ μὲν ἄφωνος, ἡ δὲ λάλος.

Ἀλλ' ἡ ἑτέρα τούτων δὲν ὡμοίαζε ποσῶς πρὸς τὴν ἀδελφήν της· Δύσμορφος καὶ ὑπερήφανος, στυγνὴ καὶ ἀγρία τὴν ὄψιν, ἐφαίνετο στερουμένη καρδίας. Τὸ ἀποτρόπαιον βλέμμα της, ἡ πλουσία ἐσθὴς καὶ οἱ βαρύτιμοι διάκοσμοι δι' ὧν περιέβαλλε τὸ ἄχαρι σῶμά της, ἦσαν δύο ἐνδεικτικὰ τῆς κούφου ἀλαζονείας, ἥτις τὴν ἐβασάνιζεν. Ἐν γένει δὲ ἡ θέα της, ἐνέπνεε τὴν ἀποστροφὴν καὶ τὴν περιφρόνησιν· τοιαύτην ἔκφρασιν εἶχεν! Ἂν καὶ εἶχον ὑπ' ὄψιν μου τὴν δημώδη παροιμίαν: «ἀπὸ ῥόδο βγαίνει ἀγκάθι, κι' ἀπ' ἀγκάθι βγαίνει ῥόδο», τῇ ὁποίᾳ ἡ ἀλήθεια τυγχάνει ἀναμφισβήτητος, ἠπόρουν ἐν τούτοις πῶς ἦτο δυνατὸν τοιοῦτον ἀνθρωπόμορφον τέρας νὰ γεννήσῃ καὶ ἐκθρέψῃ ἡ θεοείκελος ἐκείνη γυνή. Ὦ! ἂν ἡ παιδική μου ἡλικία μοὶ ἐπέτρεπε βαθυτέρας σκέψεις! ἤθελον πάραυτα ἀναγνωρίσει ὅτι δὲν ἦτο αὕτη γνησία ἐκείνης θυγάτηρ, ὅτι ἦτο ὑποβολιμαία· θὰ ἐμάντευον τοὺς φυσικοὺς αὐτῆς γονεῖς, καὶ θὰ ἔλεγον μετὰ πεποιθήσεως ὅτι πατέρα ἔσχε τὸν Ἐγωισμὸν καὶ μητέρα τὴν Φιλαυτίαν. Ἡ Ὑπερηφάνεια ἦτο ἡ τροφός της.

Τοιαύτη τις ἦτο ἡ μήτηρ, τοιαῦται αἱ ἀκολουθοῦσαι αὐτὴν θυγατέρες της. Πλὴν καὶ αὗται καὶ ἐκείνη ἦσαν ἐξ ἴσου ἄγνωστοι πρὸς ἐμέ. Ἀκούραστος ὡς παιδίον καὶ περίεργος ὡς γυνὴ ἠκολούθουν καὶ ἐγὼ μακρόθεν τὴν μυστηριώδη συνοδίαν. Δὲν ἠδυνάμην νὰ ἐξηγήσω τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς: Τυφλοί, χωλοί, βωβοί, κωφοί, ἀνάπηροι, πτωχοί, πλῆθος πολὺ λαοῦ τῆς κατωτάτης ἰδίως τάξεως περιεκύκλουν τὴν προπορευομένην ἐκείνην γυναῖκα, ἥτις ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἔστρεφε πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ μὲ τοὺς συμπαθεῖς καὶ σχεδὸν δακρυρροοῦντας ὀφθαλμούς της παρετήρει μετά τινος ἐνδιαφέροντος, οὐχὶ μεγάλου βεβαίως, τὰς ἀκολουθούσας αὐτὴν θυγατέρας της. Πλὴν παραδόξως δὲν ἠκολούθουν αὐτὴν ἀμφότεραι συγχρόνως· ὁσάκις ἐφαίνετο ἡ μία ἔλειπεν ἡ ἑτέρα. Συνηθέστατα ἠκολούθει ἡ ἀγρία καὶ στυγνὴ ἐκείνη γυνή, ἐνῷ τούναντίον ἡ σεμνὴ καὶ χαρίεσσα ἀδελφή της σπανίως ἐφαίνετο ἀκολουθοῦσα. Καὶ ἐσκυθρώπαζεν ἡ γλυκεῖα φυσιογνωμία τῆς προπορευομένης μητρός, ὁσάκις αὕτη στρέφουσα δὲν ἔβλεπεν ὄπισθέν της τὴν προσφιλῆ γνησίαν αὐτῆς θυγατέρα. Τόσον λοιπὸν τὴν ἠγάπα! Ἡ παρουσία τῆς λάλου ταύτης θυγατρὸς ἐνεποίει εὐάρεστον ἐντύπωσιν εἰς τὴν ἄφωνον μητέρα της. Πολλάκις ἐφαίνετο ἐπιτάσσουσα αὐτῇ σιωπήν, καὶ ὅμως παραδόξως τὴν εὑρήσετε ἡ φλυαρία της καὶ τὸ σάλπισμά της! Ὅλως; ἀλλοῖα συναισθήματα παρῆγεν αὐτῇ ἡ θέα τῆς ὑποβολιμαίας ἐκείνης θυγατρός της, τῆς ὑπεροπτικῆς καὶ ὑπερφιάλου. Αὕτη σχεδὸν πάντοτε τὴν ἠκολούθει, ἀλλὰ τοῦτο ἥκιστα εὐαρέστει τὴν μητέρα· δι' αὐτὴν καλλίτερον θὰ ἦτο ἂν ἔλειπεν ἐντελῶς. Τοσαύτην δυσαρέσκειαν τῇ ἐνεποίει ἡ παρουσία της. Ὁσάκις στρέφουσα παρετήρει αὐτὴν ὄπισθέν της, συνέστελλεν ἐλαφρῶς τοὺς μῦς τοῦ προσώπου καὶ ἐκίνει μετὰ προφανοῦς ἀπελπισίας τὴν κεφαλὴν οἰκτίρουσα τὴν ὑπερήφανον θυγατέρα της. Ἐν τούτοις οὐδέποτε ὡμίλησε πρὸς αὐτήν, οὐδέποτε τὴν παρετήρησε διὰ τὴν ἀνοίκειον συμπεριφοράν της. Παράδοξος μήτηρ! ἔβλεπε τὰ ἐλαττώματα τῆς θυγατρός της, τὰ ὁποῖα τὴν καθίστων τόσον μισητὴν καὶ πρὸς αὐτὴν καὶ πρὸς πάντας, καὶ ἐδείκνυε τὴν μεγαλειτέραν ἀπάθειαν καὶ ἀδιαφορίαν. Οὐδέποτε ἐδίδαξε αὐτὴν τὰ καθήκοντά της. Οὐδέποτε τῇ ὑπέδειξεν ὅτι ἔπρεπε νὰ μιμηθῇ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς, ἥτις διὰ τῆς συμπεριφορᾶς της τοσοῦτον ἀγαπητὴ καθίστατο. Ἀληθῶς παράδοξος μήτηρ! Ἐνόμιζε, φαίνεται, ὅτι διὰ τοιαύτην διδασκαλίαν αὕτη ἦτο ἥκιστα ἁρμοδία διδάσκαλος. Ἀνώτερος ἠθικὸς νόμος τῇ ἐπέτασσεν ἀδιαφορίαν...

Οὕτως ἡ μυστηριώδης αὕτη συνοδία περιήρχετο τὰς πετρώδεις καὶ δυσβάτους ἀτραποὺς τοῦ χωρίου. Ἡγεῖτο ἡ μήτηρ σιγηλὴ ὡς ἡ νὺξ περικυκλουμένη ὑπὸ τοῦ συρρεύσαντος πλήθους καὶ εἵποντο αἱ δύο θυγατέρες της. Οὐδέποτε ἄλλοτε εἶχεν ἐκτυλιχθῆ ἐνώπιόν μου τοιαύτη σκηνή! Ἠκολούθουν μηχανικῶς τὴν παράδοξον πομπὴν μὴ δυνάμενος νὰ ἐννοήσω τὰ κατ' αὐτήν. Ἐμὲ ὡς καὶ πάντας τοὺς συνηλικιώτας μου συνεῖχεν ὁ φόβος, ἡ ἔκπληξις, ὁ θαυμασμός, ἡ περιέργεια, καὶ πάντα ἐκεῖνα τὰ συναισθήματα ἅπερ ἐμποιεῖ τὸ μεγαλοπρεπὲς προστιθέμενον εἰς τὸ μυστηριῶδες καὶ ἀνερμήνευτον. Ὁποία ἄρά γε εἶναι ἡ παράδοξος αὕτη τριάς; Πόθεν ἔρχεται; ποῦ μεταβαίνει; Μανθάνω ὅτι περιέρχεται πάσας τὰς πόλεις, πάσας τὰς κώμας καὶ τὰ χωρία, πᾶν μέρος τέλος ἔνθα ὑπάρχει συνοικισμὸς ἔστω καὶ ὀλιγίστων ἀνθρώπων. Τίνα λοιπὸν σκοπὸν ἔχει περιπλανωμένη; Τίς εἶνε ἡ

θεοειδὴς ἐκείνη γυνὴ ἡ μετὰ τοσαύτης σεμνοπρεπείας καὶ μεγαλείου ἡγουμένη τῆς συνοδίας; Τίνα σημασίαν ἔχει τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τῆς σιωπῆς, ὅπερ ποιεῖ φέρουσα τὸν δάκτυλον ἐπὶ τῶν χειλέων; Τὸ ἀριπρεπὲς αὐτῆς παράστημα, ἡ ταπείνωσις καὶ ἡ αὐταπάρνησις ἐν συνδυασμῷ, μετὰ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας, ἡ γαλήνη καὶ ἡ ἠρεμία ἡ βασιλεύουσα ἐν τῇ ψυχῇ της καὶ ἐξωτερικευομένη ἐν τῇ συμπαθητικῇ φυσιογνωμίᾳ της, καὶ ἡ χαρὰ ἡ παρακολουθοῦσα τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος, ἥτις ἔλαμπεν εἰς τοὺς δακρύοντας σχεδὸν ὀφθαλμούς της, παρήγαγον ἐν ἐμοὶ τὴν πεποίθησιν ὅτι τοιαύτη ὕπαρξις ἦτο ἀδύνατον νὰ γεννηθῇ ἐν τῷ ὑλικῷ τούτῳ κόσμῳ, ἐν ᾧ ἄρχει ὁ ἐγωϊσμὸς καὶ πρυτανεύει ἡ ἰδιοτέλεια. Ἀναμφιβόλως εἶνε δραπέτις οὐρανίου τινὸς κόσμου πολιτογραφηθεῖσα ἐν τῷ γηΐνῳ τούτῳ πλανήτῃ, ἵνα παράσχῃ ἄρτον εἰς τὸν πενόμενον, ἔνδυμα εἰς τὸν γυμνητεύοντα, κατοικίαν εἰς τὸν ἀνέστιον, παρηγορίαν εἰς τὸν τεθλιμμένον, ἐλπίδα εἰς τὸν ἀπηπισμένον. Ἀλλ' ὁποία τις ἡ παντοδύναμος αὕτη Θεά; Τί δὲ ζητεῖ τὸ κυκλῶσαν αὐτὴν πλῆθος; Ἰδού. Εἰς τὴν θέαν της ἀναθαρροῦσιν οἱ προγραφέντες ὑπὸ τῆς τύχης, χαίρει ὁ ἐπίκληρος τῶν ἀνθρωπίνων δυστυχιῶν, ἀκτὶς χαρᾶς φωτίζει τὸ πρόσωπον καὶ μειδίαμα ἐλαφρὸν διαστέλλει τὰ χείλη τῆς αἰωνίως σκυθρωπῆς πενομένης χώρας.

Ὦ σύ, ἀντιλήπτορ τῶν κακοδαιμονούντων, ποῦ κεῖται τὸ μυστήριον τῆς τοσαύτης ἐπιρροῆς σου; Ἀπὸ πολλοῦ ἤδη μετὰ μεγάλης περιεργείας παρακολουθῶ, θεοειδὴς δέσποινα, τὰ διαβήματά σου, καὶ ὅμως δὲν ἠδυνήθην νὰ λύσω τὸ αἴνιγμα τῆς παντοδυναμίας σου. Μετὰ προσοχῆς παρατηρῶ τὰς κινήσεις σου, ἀλλ' οὐδὲν σὲ βλέπω πράττουσαν. Πόθεν λοιπὸν ἐξηγεῖται ἡ αἰφνιδία αὕτη μεταβολή, ἥτις παρατηρεῖται εἰς τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ ἀκολουθοῦντός σε πλήθους; Ὁμίλει ἐπὶ τέλους, ὦ γύναι! Μήπως τὰ ἔργα σου διαλαθάνουσι τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἀσκούμενα ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστῳ;

Τοιαῦτα περίπου συναισθήματα καὶ τοιαῦται ἀπορίαι ἐσπάρασσον τὴν καρδίαν μου καὶ τὴν διάνοιάν μου. Πολλάκις ἀπεφάσισα νὰ πλησιάσω τὴν παράδοξον ξένην καὶ νὰ τῇ ἀπευθύνω τὰς ἐρωτήσεις ταύτας, ἀλλ' ἡ θέα τοῦ σχήματος ἐκείνου, ὅπερ ἐποίει φέρουσα τὸν δάκτυλον ἐπὶ τῶν χειλέων διεβεβαίου με ὅτι πᾶσα τοιαύτη ἀπόπειρα ἤθελεν εἶναι ματαία καὶ ἐκορύφου τὴν ἀπορίαν μου καὶ τὴν περιέργειάν μου.

Ἡ μυστηριώδης αὕτη συνοδία, περιελθοῦσα ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ χωρίον, ἐχωρίσθη τοῦ παρακολουθοῦντος αὐτῇ πλήθους καὶ ἠτοιμάζετο νὰ ἀναχωρήσῃ.

Μετὰ πόσης χαρᾶς ἔτρεξα καὶ μετὰ πόσης προθυμίας παρηκολούθησα τὴν συνοδίαν ἐκείνην, πλὴν οὐδὲν ἠδυνήθην νὰ ἐννοήσω. Ἡ ἀπορία μου δὲν ἐλύθη, ἡ περιέργειά μου δὲν ἐκανοποιήθη· τὰ πάντα δι' ἐμὲ ἦσαν μυστηριώδεις ὄνειροι, ἄλυτα αἰνίγματα. Καὶ ἤδη, περίλυπος καὶ διὰ τὴν ἀποτυχίαν μου ταύτην, ἠτοιμαζόμην νὰ ἐπανέλθω, ἐξ ἴσου σοφὸς ὡς καὶ πρότερον, ἵνα ἐπαναλάβω τὰς κατὰ τῆς νεοσσιᾶς τῶν στρουθῶν ἐφόδους μου, ὅτε παρετήρησα ἐκεῖ που ἐπὶ πέτρας καθήμενον γνωστόν μοι σεβάσμιον γέροντα. Εἶχε στηρίξῃ τὴν πάλλευκον κεφαλήν του ἐπὶ τοῦ βραχίονος τῆς δεξιᾶς χειρὸς καὶ ἐθεώρει σύννους τὰς γυναῖκας ἐκείνας ἀπερχομένας. Μοὶ ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὅστις ἔφερεν ἐπ' ὤμων τὴν βαρεῖαν στήλην ὀγδοήκοντα περίπου ἐνιαυτῶν, ἦτο πολὺ πιθανὸν νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν περιέργειάν μου. Καὶ δὴ ἄνευ πολλῶν ἐνδοιασμῶν ἐπλησίασα πρὸς αὐτὸν καὶ μετὰ παιδικῆς ἀφελείας τῷ ἐξέθηκα τὴν ἀπορίαν μου.

Ὁ σεβαστὸς γέρων ἐμειδίασε καὶ ὑψῶν τὴν παχεῖαν καὶ ὀζώδη ῥάβδον του.

«Ἐκείνη, παιδί μου,—μοὶ λέγει—ποῦ πάει 'μπρός εἶνε ἡ **Ἐνεργεσία**, ἡ ἄλλη εἶνε ἡ **Εὐγνωμοσύνη**, καὶ ἡ ἄλλη ἡ **Ἀχαριστία**.

Μόλις ὁ ἀγαθὸς γέρων εἶχε τελειώσει τὴν τελευταίαν ταύτην λέξιν καὶ παρετήρουν μετὰ πλείου ἔρας ἤδη περιεργείας τὰς ἀναχωρούσας ξένας, ὅτε ξηρὸς καὶ διάτορος ἦχος ὡσεὶ θραυσθείσης ὑάλου μὲ ἔκαμε νὰ ἀνασκιρτήσω. . . . .

* *
*

Ἦτο ὄνειρον καὶ ἀφυπνίσθην.

Εἶχεν ἤδη λήξῃ ἡ ὡραία ἑσπερίς· δὲν ἤμην πλέον ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς μητρός μου· ἐκεῖ μὲ κατέλαβεν ὁ παυδαμάτωρ ὕπνος καὶ ἐστερήθην τῆς ἀρρήτου ἡδονῆς νὰ ἀκούσω τὴν ἤρεμον λαλιὰν τοῦ γηραιοῦ πάππου διηγουμένου τοὺς ἄθλους καὶ τὰς περιπετείας τοῦ μυθώδους ἥρωος. Ἤδη ἐκοιμῶντο πάντες, καὶ ἐγὼ μόνος παρὰ τὴν πυρεστίαν. Βαθεῖα σιγὴ ἐκράτει ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἔξωθεν οὐδεὶς ἠκούετο κρότος. Ἡ βροχὴ εἶχε παύσῃ, ὁ ἄνεμος ἐκόπασεν ἐντελῶς, καὶ ἤγγιζεν ἡ Ἠώς. Αἱ πρῶται ἀκτῖνες τῆς ὀποφωσκούσης χαραυγῆς διέλυον ἤδη τὸ ψηλαφητὸν σκότος τοῦ κοιτῶνός μου, ὅτε ὁ κώδων τῆς Εὐαγγελιστρίας ἐκάλει τοὺς πιστοὺς εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς Κυριακῆς. Ἔπρεπε καὶ ἐγὼ νὰ ὑπάγω εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐδοκίμασα νὰ ἐγερθῶ στηριχθεὶς ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος, ἀλλ' ἡ χείρ μου προσέκρουσεν ἐπὶ τῶν συντριμμάτων ὑαλίνου δοχείου. Ἦσαν τὰ θραύσματα τῆς βαυκάλεως, τὴν ὁποίαν ἀπρόσεκτος μῦς, νύκτωρ περιοδεύων πρὸς ἀναζήτησιν τροφῆς, ἔριψεν ἀπὸ τοῦ γείσου τῆς καπνοδόχου καὶ διέκοψε τὸ γλυκὺ ὄνειρόν μου.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Π. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΕΙΝΕ ΦΥΣΕΙ ΑΝΑΓΚΑΙΑ.

Ὁ λέγων: «Δὲν ἔχω ἀνάγκην θρησκείας», λέγει ὅμοιόν τι πρὸς τὸν λέγοντα: «Δὲν ἔχω ἀνάγκην φαγητοῦ ἢ ποτοῦ ἢ ἀέρος». Ἀμφότερά εἰσιν ὡσαύτως φύσει ἀναγκαῖα. Διότι, ὅπως ἐν τῷ ὀργανισμῷ ἡμῶν φύσει πρόσεστι τὸ αἴσθημα τῆς δίψης καὶ τῆς πείνης καὶ ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀναπνέειν ἀπαιτοῦντα τὰς τροφὰς καὶ τὰ ποτὰ καὶ τὸν ἀέρα, οὕτως ἐν ἡμῖν πρόσεστιν ὁμοίως καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα ἀπαιτοῦν τὴν θρησκείαν εἰς πλήρωσιν αὐτοῦ.

Τὸ αἴσθημα τοῦτο εἶνε κοινὸν εἰς πάντα ἄνθρωπον· δύναται τις νὰ τὸ ἴδῃ καὶ ἐν ἑαυτῷ καὶ ἐκτὸς ἑαυτοῦ εἰς τοὺς ὁμοίους του καὶ τοὺς συγχρόνους καὶ τοὺς πάσης γενεᾶς. Περὶ τούτου ἔλεγε καὶ ὁ Πλούταρχος. «Εὕροις δ' ἂν ἐπιὼν καὶ πόλεις ἀτειχίστους, ἀγραμμάτους, ἀβασιλεύτους, ἀοίκους, ἀχρημάτους, ἀπείρους θεάτρων καὶ γυμνασίων· ἀνέρου δὲ πόλεως καὶ ἀθέου μὴ χρωμένης εὐχαῖς, μηδὲ ὅρκοις, μηδὲ μαντείαις, μηδὲ θυσίαις ἐπ' ἀγαθοῖς, μηδ' ἀποτροπαῖς κακῶν οὐδείς ἐστιν, οὐδ' ἔσται γεγονὼς θεατής».

Ὅμοιόν τι παρατηρεῖται καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν. Καθὼς δὲ αἱ ποριστικαὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐργασίαι αἰτίαν ἔχουσι τὰς ἐμφύτους τῷ σώματι ἀνάγκας, οὕτω καὶ πᾶσαι αἱ θρησκεῖαι καὶ πᾶσα θρησκευτικὴ κίνησις αἰτίαν ἔχει τὸ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἔμφυτον θρησκευτικὸν αἴσθημα καὶ τὴν νοητικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐὰν ταῦτα μὴ ὑπῆρχον, οὐδὲν ἴχνος θρησκείας θὰ παρετηρεῖτο ἐν τοῖς ἀνθρώποις, καθάπερ καὶ ἐν τοῖς ζῴοις.

Βλέπων ἑαυτὸν ὁ ἄνθρωπος ἀσθενῆ καὶ κινδυνεύοντα καὶ χρῄζων ἐνισχύσεως καὶ σωτηρίας, πολλάκις λυπούμενος καὶ χρῄζων διαρκοῦς χαρᾶς, πολλὰ ἀγνοῶν καὶ πλανώμενος καὶ χρῄζων ἀπλανοῦς γνώσεως, ἁμαρτάνων καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας του τιμωρούμενος καὶ ἐφιέμενος νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν τύψεων τοῦ συνειδότος, θνήσκων καὶ χρῄζων ἀναστάσεως καὶ ἀθανασίας, βλέπων δὲ ὅτι οὔτε δι' ἑαυτοῦ οὔτε διὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων δύναται νὰ πληρώσῃ τὰς ἐμφύτους ταύτας ἐφέσεις του, αἴρει τὸ ὄμμα του ὑπὲρ ἑαυτὸν καὶ τοὺς ὁμοίους, ἀτενίζει εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ συναισθάνεται ἀμυδρῶς ἢ σαφέστερον, κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς ἀναπτύξεώς του, συναισθάνεται ὅτι πέραν ἐκεῖ ὑπάρχει τι, ὅπερ ἐποίησεν αὐτὸν καὶ πᾶν τὸ περὶ αὐτόν, καὶ ὅπερ ἐμβαλὸν ἐν αὐτῷ πᾶσαν νόμιμον ἔφεσιν δύναται καὶ μόνον νὰ πληρώσῃ τῶν ἐφέσεων τούτων τὸ ἄπειρον κενόν. Τὸ ὑπὲρ αὐτὸν τοῦτο ἢν ταυτίζει πολλάκις πρὸς τὰ κτίσματα, πολλάκις δὲ λαμβάνει τελειοτέραν αὐτοῦ ἰδέαν, τὸ φοβεῖται, τὸ ἀγαπᾷ, τῷ ὁμιλεῖ μυστικά, τὸ ἱκετεύει, τὸ εὐγνωμονεῖ, τὸ ἐπαινεῖ, τὸ λατρεύει καὶ ἐλπίζει εἰς αὐτὸ καὶ πιστεύει καὶ παρηγορεῖται καὶ θνήσκων φρονεῖ ὅτι τὸ πνεῦμά του ἀνίπταται πρὸς αὐτὸ καὶ παρίσταται πρὸ αὐτοῦ, ὅπως δῷ δίκην καὶ εὕρῃ ἀνταπόδοσιν. Ἅπαν τοῦτο εὑρίσκεται ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου καὶ καλεῖται θρησκευτικὸν αἴσθημα.

Τίς δὲν ἠσθάνθη τὸ συναίσθημα τοῦτο ἐν ἑαυτῷ; Ἀμφιβάλλω ἐὰν ὑπάρχῃ τοιοῦτος ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐνήλικος ἄνθρωπος. Ἀλλ' ἐὰν ὑπάρχῃ, ἢ ἔχει πάμπαν ἀποκτηνωθῆ ἢ ἀπέκτεινε τὴν ἑαυτοῦ πνευματικὴν φύσιν ἐν τῷ μέρει τούτῳ.

Διὰ ταῦτα ἡ θρησκεία, ἧς ρίζα εἶνε τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, ὑπῆρξεν ἀεὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις καὶ εἶνε φύσει ἀδύνατον νὰ ἀναιρεθῇ. Ὃ θέλων νὰ ἀναιρέσῃ τὴν θρησκείαν ἐκ τῶν ἀνθρώπων θέλει τὸ φύσει ἀδύνατον· διότι δέον πρὸς τοῦτο νὰ ἀναιρέσῃ τὴν ἀνθρώπειον φύσιν καὶ νὰ ἀποβλακώσῃ ἢ νὰ ἀποκτηνώσῃ πάντα ἄνθρωπον. Ἄνθρωπος ἀσεβὴς καὶ ἄθρησκος εἶνέ τι ἀφύσικον, εἶνε τέρας, εἶνε ζῶν νεκρὸς καὶ ἀπόλλυσι τὸ ὕψιστον αὐτοῦ συμφέρον, ὅπερ συνίσταται εἰς τὴν πλήρωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος. Πόσον λοιπὸν πλανῶνται οἱ λέγοντες ὅτι δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην θρησκείας καὶ ὅτι ἡ θρησκεία εἶνε διὰ μόνον τὸν λαόν! Ἡ θρησκεία εἶνε φύσει ἀναγκαία διὰ πάντα ἄνθρωπον.

Κ. Διαδεισμας.

Η ΗΘΙΚΗ ΗΜΩΝ ΝΟΣΟΣ, ΤΑ ΑΙΤΙΑ, Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ.

Γ'.

Μετὰ τὴν δειχθεῖσαν νοσηρὰν κατάστασιν τοῦ τε ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου βίου τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, εἰσέλθωμεν ἤδη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν σωτήριον ταύτην κιβωτόν, ἐν ᾗ καὶ ὁ Νόμος τῆς χάριτος καὶ αἱ πλάκες τῆς Διαθήκης φυλάττονται, καὶ ἀφ' ἧς διοχετευόμενα, ὡς εἰκός, τὰ σωτήρια τοῦ χριστιανισμοῦ νάματα εἴς τε τὴν οἰκογένειαν καὶ τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν πολιτείαν ἐνεργοῦσι τὴν τελείαν τοῦ ἀνθρώπου ἀναγέννησιν. Ἀλλ' οἴμοι! ἐκεῖ τὸ θέαμα καὶ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ καὶ ἐν τῇ δούλῃ Ἑλλάδι εἶνε ἔτι ἐλεεινότερον. Δὲν εἶνε πλέον νόσος ἐκεῖ, ἀλλὰ νέκρωσις ἀληθής! Διότι παρὰ μὲν τῷ ἀνωτάτῳ κλήρῳ εὑρίσκει τις ἢ ὑπερηφανίαν καὶ τῦφον, ἢ Φαρισαϊκὴν ὑπόκρισιν, ἢ φιλοχρηματίαν ἀναιδῶς καπηλευομένην τὰ θεῖα, ἢ ἀμάθειαν παχυλήν· καὶ ἐπιστήμη δέ τις ἐὰν εὑρεθῇ, οὐχὶ σπανίως εἶνε συνδεδεμένη ἢ μετ' ἀσεβείας καὶ ἀπιστίας καὶ αὐτόχρημα θεομπαιζίας (διότι καὶ αἱ ὑπάρχουσαι ἱερατικαὶ σχολαὶ τοὺς αὐτοὺς παράγουσι καρποὺς, ὁποίους καὶ ἡ λοιπὴ τοῦ ἔθνους ἐκπαίδευσις) ἢ μετὰ βίου σκανδαλώδους καὶ ἥκιστα εὐαγγελικοῦ. Ὁ δὲ κατώτερος κλῆρος εἶνε ἐντελῶς ἠμελημένος καὶ ὑπὸ τῆς Ἑλλην. Κυβερνήσεως (ἥτις περὶ παντὸς ἄλλου μᾶλλον ἐφρόντισε μέχρι τοῦδε ἢ περὶ τῆς δεούσης μορφώσεως τοῦ κυριωτάτου τούτου τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς κοινωνίας διδασκάλου καὶ περὶ της ἐξασφαλίσεως πόρων πρὸς ἀξιοπρεπῆ συντήρησιν αὐτοῦ, ἐνῷ μισθοδοτεῖ σχετικῶς πολὺν ἀριθμὸν ἐπισκόπων καὶ ἀρχιεπισκόπων) καὶ ὑπὸ τῆς ἀπαναχοῦ ἐλευθέρας καὶ δούλης ἑλληνικῆς κοινωνίας καταφρονεῖται διὰ τὴν ἀμάθειαν καὶ ἀνεπιτηδειότητα αὐτοῦ πρὸς τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον καλοῦνται τινες ἄνευ οὐδεμιᾶς πρὸς τὸ ἔργον προπαρασκευῆς, πολλάκις δὲ καὶ ἀπό τινος χειρωνακτικῆς βαναυσουργίας. Δὲν εἶνε δὲ τὸ μόνον κακὸν τοῦ κατωτέρου κλήρου ἡ ἀμάθεια καὶ ἀνεπιτηδειότης πρὸς διδασκαλίαν τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ρυπαρότης καὶ ἀναισθησία καὶ ἀφοβία Θεοῦ καὶ κατ' αὐτὴν ἔτι τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν Μυστηρίων καὶ τῶν τελετῶν. Καὶ ἐνίοτε μὲν εὑρίσκεται ὁμολογουμένως εἴς τινας ἐκ τῶν τοῦ κατωτάτου κλήρου καὶ εὐσέβεια καὶ εὐλάβεια (λείψανα ταῦτα σεβάσμια τῆς παρελθούσης γενεᾶς), ἀλλ' ἡ γλισχρότης τοῦ βίου ἀναγκάζει αὐτοὺς πολλάκις νὰ ἐξευτελίζωνται περιφερόμενοι ὡς ἐπαῖται ἀπὸ οἴκου εἰς οἶκον, ἵνα κερδίσωσι τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Διὰ δὲ τὴν αἰκτρὰν ταύτην κατάστασιν τῶν λειτουργῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας σιγᾷ μὲν ὁ ἄμβων κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς λοιπὰς ἐπισήμους ἑορτὰς καὶ πεινῇ ὁ λαὸς ὁ ἐν τοῖς ναοῖς συνερχόμενος τὴν διδασκαλίαν τοῦ θείου λόγου, νεκρὸς δὲ μόνον τύπος, μὴ ἐξαρκῶν μόνος εἰς τροφὴν τοῦ πνεύματος, ἔτι ἀτελεσφορώτερον ἐνεργεῖ ἐπὶ τῆς καρδίας καὶ αὐτῶν τῶν ἁπλουστέρων, ὡς νῦν ἀναισθήτως καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ψυχικῆς συγκινήσεως ὑπὸ τῶν τελούντων τελεῖται. Τοιαύτη περίπου εἶνε καὶ ἡ νόσος τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἐξ ἧς φανερὸν εἶνε, ὅτι οὐδὲ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δύναται νὰ διαπλασθῇ ὁ ἀληθής, ὁ κατὰ Χριστὸν ἄνθρωπος.

Ἐδείχθη λοιπόν, νομίζω, ὁπωσδήποτε ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐξετάσεως, ὅτι τὸ ἡμέτερον ἔθνος νοσεῖ καὶ κατὰ τὸν ἰδιωτικὸν καὶ κατὰ τὸν δημόσιον βίον, καὶ ὅτι καὶ ἡ Ἐκκλησία αὐτὴ νοσοῦσα δὲν δύναται νὰ ἐπενέγκῃ τοῦ ὅλου κακοῦ τὴν θεραπείαν, οὐδὲ νὰ ἐπιρρώσῃ τὰς ἠθικὰς τοῦ ἔθνους δυνάμεις, ὡς ἄλλοτέ ποτε, καὶ κινήσῃ αὐτὸ εἰς μεγαλουργήματα. Ἀλλ' εἶνε ἄρά γε ἡ νόσος αὕτη ἀθεράπευτος; Καὶ ἐπέπρωτο λοιπὸν εἰς τὸ ἡμέτερον ἔθνος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπεφυλάχθη ὑπὸ τῆς θείας προνοίας ἡ εὐκλεια ἐκείνη τοῦ νὰ ἐξυπηρετήσῃ πρῶτον ἐν τῷ κόσμῳ τὴν θείαν ἀλήθειαν, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ γλῶσσα ἐγένετο τὸ ἐπιτηδειότατον ὄργανον τῆς διαδόσεως τῶν θείων τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχῶν, καὶ τὸ ὁποῖον τελευταῖον θεία βοηθείᾳ ἐν μέρει ἀνέκυψεν ἀπὸ τῆς δουλείας διὰ τοῦ τελευταίου ἐνδόξου αὐτοῦ ἀγῶνος, νὰ ἀφανισθῇ ἐσχάτως ἀφ' ἑαυτοῦ ἐκ τῆς ἰδίας κακοβουλίας, συναφανίσῃ δὲ μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ὅ,τι καλὸν καὶ ἅγιον παρέλαβεν ὡς κληρονομίαν παρὰ τῶν προτέρων γενεῶν; Ὄχι· δὲν εἶνε ἀκόμη ἐντελὴς ἀπελπισία· λέγουσιν οἱ ἠθικολογοῦντες ὅτι πρῶτον πρὸς βελτίωσιν βῆμα εἶνε ἡ συνείδησις τῆς κακῆς καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν τις εὑρίσκεται· καὶ ἡμεῖς, ὅσον ἠδυνάμεθα, εὐσυνειδήτως (ἴσως ἐν πολλοῖς καὶ ὑπερβολικώτερον) ὡμολογήσαμεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω τὴν κατέχουσαν ἡμᾶς νόσον. Ἂς ἐξετάσωμεν λοιπὸν ἐν τοῖς ἐφεξῆς καὶ τὰ προκαλέσαντα αὐτὴν αἴτια, ἵνα ἀποφεύγοντες τοῦ λοιποῦ αὐτὰ ἐπενέγκωμεν ἔπειτα, ὅσον δυνάμεθα, τὴν ἐν τῷ παρόντι πρόσφορον εἰς τὸ κακὸν θεραπείαν.

Ἐν Ἰωαννίνοις

Εμμ. Δ. Σαγκριωτης

ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΕΙΝΩΝΤΩΝ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ

Οἱ Ἠπειρῶται πεινῶσι! Ἰδοὺ ἡ μόνη κραυγὴ —κραυγὴ ἀπελπισμοῦ καὶ ἀπογνώσεως, — ἥτις κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἀφικνεῖται μέχρις ἡμῶν ἀπὸ τῆς *ἐρήμου καὶ πολυκρύφου χώρας*. Συγκινητικὰ καὶ σπαραξικάρδια ἀγγέλλονται ἡμῖν ἐκεῖθεν τὰ ἀποτελέσματα τῆς μαστιζούσης τὸν τόπον ἀφορίας. Αἱ φρικώδεις λεπτομέρειαι τῆς δυστυχίας τῶν ὑπὸ τοῦ λιμοῦ πασχόντων χωρίων κινοῦσιν εἰς δάκρυα καὶ τὴν σκληροτέραν καρδίαν. Καὶ τίνα δὲν θέλει συγκινήσει ἡ φωνὴ δυστυχῶν γονέων ὑποβαλλομένων εἰς τὸ σκληρὸν μαρτύριον νὰ βλέπωσι τὰ τέκνα των θνήσκοντα πρὸ τῶν ποδῶν των τὸν ἐκ τῆς πείνης θάνατον; Καὶ τίνος τὴν καρδίαν δὲν θέλει σπαράξει ἡ ἀπεγνωσμένη κραυγὴ τέκνων ἀπορφανιζομένων τῶν γονέων αὐτῶν δι' ἔλλειψιν *ἄρτου*! Λαὸς ὁμαίμων κατατρυχόμενος ὑπὸ τῶν δεινῶν τοῦ λιμοῦ καὶ τῆς ἀφορίας ἀνατείνει χεῖρας λιποσάρκους ἐκ τῆς πείνης καὶ ζητεῖ οὐδὲν πλέον, οὐδὲν ἔλαττον ἢ *ξηρὸν ἄρτον*! Καὶ θὰ ὑπάρξῃ ἕλλην, ἄνθρωπος ἂν θέλετε, καυχώμενος ἐπὶ πολιτισμῷ ἢ ὅτι κἂν ὑπερέβη τὴν κατάστασιν τῶν ἀγρίων, ὅστις δὲν θέλει ὑποβληθῆ εἰς μικρὰν στέρησιν, ἵνα χαρίσῃ τὴν ζωὴν εἰς θνήσκοντας ἀδελφούς; Δὲν ἐπικαλούμεθα τὸ κοινωνικὸν καθῆκον, ὅπερ ἐπιβάλλει τὴν ἀλληλοβοήθειαν εἰς πάντα τὰ ἀποτελοῦντα τὴν κοινωνίαν μέλη, οὔτε τὸ καθῆκον τῆς εὐγνωμοσύνης, τὴν ὁποίαν ὀφείλει ἰδίᾳ ἡ ἐλευθέρα Ἑλλὰς εἰς τὴν πάσχουσαν Ἤπειρον, ἀλλ' ἐπικαλούμεθα αὐτὸ τοῦτο τὸ χριστιανικὸν καθῆκον καὶ ἐν ὀνόματι τούτου ζητοῦμεν τὴν συνδρομὴν παντὸς φιλανθρώπου πρὸς διάσωσιν ἀδελφῶν *ἐκ τῆς πείνης θνησκόντων*.

Τὸ «ἀγάπα τὸν πλησίον σου», ἐφ' οὗ ἑδράζεται ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ ἐλεημοσύνη, εἶνε ἡ

εὐγενεστάτη καὶ ὑψίστη τῶν ἐντολῶν τοῦ Ναζωραίου. Τὸ « ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε», ἤτοι ὁ μερισμὸς τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν θλίψεων τοῦ πλησίον καὶ ἡ ἀγαθοεργία ἡ ἐπιδαψιλευομένη πρὸς δυστυχοῦντας ἀδελφούς, εἶνε ἡ πρωτίστη τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν. Ἡ «Ἀνάπλασις» ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τρανὰ δείγματα πιστοῦντα τὴν συμπάθειαν, ἣν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀείποτε ἐπεδείξατο πρὸς τοὺς δυστυχοῦντας, καὶ τὴν γενναίαν ἐθελοθυσίαν, εἰς ἣν ὑπεβλήθη εἰς παρομοίας περιστάσεις, ποιεῖται ἔκκλησιν εἰς τὰ φιλανθρωπικὰ αἰσθήματα τῶν ἁπανταχοῦ Ἑλλήνων ὑπὲρ τῶν πασχόντων ἀδελφῶν, ἀπευθύνουσα ταύτην οὐ μόνον πρὸς τοὺς πλουσίους, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς πτωχούς. Διότι ὁ λαὸς εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐννοήσῃ κάλλιον τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, ἥτις μαστίζει ἀνθρώπους στερουμένους τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Τὸ τάλαντον λοιπὸν τοῦ εὐποροῦντος ἀστοῦ καὶ ὁ ὀβολὸς τοῦ λαοῦ ἔσονται ἐξ ἴσου εὐπρόσδεκτα. Τὸ δίλεπτον τῆς χήρας τὸ εἰς τὸ γαζοφυλάκιον τῶν πτωχῶν καταβληθὲν ἐξετιμήθη παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἐξ ἴσου ἂν οὐχὶ κάλλιον τοῦ χρυσίου τοῦ πλουσίου.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συστᾶσα πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐπιτροπὴ ἐξ ἀξιοτίμων προσώπων συλλέγει ἐράνους· πλὴν τὸ συναχθὲν ποσὸν εἶνε ἀσήμαντον καὶ ἡ φοβερὰ μάστιξ ἀγγέλλεται ἔχουσα τὰς αὐτὰς διαστάσεις. Ἡ « Ἀνάπλασις » ποιοῦσα εἰς τὰ φιλανθρωπικὰ αἰσθήματα καὶ τὰς χριστιανικὰς ἀρετὰς τῶν πολυαρίθμων αὐτῆς ἀναγνωστῶν, συνδρομητῶν καὶ μελῶν, ἀνοίγει ἀπὸ τῆς σήμερον κατάλογον εἰσφορῶν, εἰς ὃν καλεῖ πάντα ἀναμετροῦντα τὸ μέγεθος τοῦ ἐπιβαλλομένου καθήκοντος καὶ κατανοοῦντα τὴν ἱερότητα τοῦ σκοποῦ νὰ καταθέσῃ τὸν ὀβολόν του.

Η «ΑΝΑΠΛΑΣΙΣ» ΕΝ ΡΩΣΣΙΑι.

Ἡ ἐθνικὴ συνείδησις περὶ τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς χρησιμότητος τοῦ Συλλόγου τῆς « Ἀναπλάσεως » ὁσημέραι παγιοῦται καὶ ἡ διάδοσις τοῦ ὁμωνύμου περιοδικοῦ εὐρύνεται ὁσημέραι. Ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ παρὰ σοφῶν ἱεραρχῶν καὶ λογίων ὁμοεθνῶν ἀθρόαι πέμπονται ἡμῖν καθ' ἑκάστην ἐπιστολαὶ βεβαιοῦσαι τὸν Σύλλογον περὶ τῆς ὑποδοχῆς, ἧς ἔτυχεν ἡ σύστασίς του, καὶ τῆς ἀρίστης ὑπολήψεως, ἧς ἀπολαύει τὸ περιοδικὸν ὁποιονδήποτε ἀποστέλλεται.

Ἀγγέλλουσιν δ' ἡμῖν ἐκ Πετρουπόλεως ὅτι ὁ αὐτόθι ἀκαδημαϊκὸς καθηγητὴς κ. Τρόσκοι μεταφράζει εἰς τὴν ρωσσικὴν τὰ ἄρθρα τῆς « Ἀναπλάσεως », ἀναδημοσιευόμενα διὰ τοῦ « Ἐκκλησιαστικοῦ Ἀγγελιαφόρου ». Ἐπίσης ἀγγέλλουσιν ἡμῖν ἐκεῖθεν ὅτι ἡ περισπούδαστος συγγραφὴ «Θρησκεία καὶ Ἐπιστήμη» τοῦ ἐν Τεργέστῃ λογίου ὁμογενοῦς κ. Ἰ. Σκαλτσούνη μεταφρασθεῖσα Ῥωσσιστὶ καταχωρίζεται ἤδη ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς Ἀκαδημίας τῶν Θεολογικῶν Ἐπιστημῶν τῆς Πετρουπόλεως, ἐκδίδοται δὲ καὶ χωριστὰ εἰς φυλλάδια εἰς μέγαν ἀριθμὸν κυκλοφοροῦντα.

ΣΥΛΛΟΓΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ.

Ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς ὀνοματικῆς ἑορτῆς τῆς Α. Υ. τοῦ Διαδόχου, ὁ πρόεδρος τῆς « Ἀναπλάσεως » κ. Α. Ρ. Ραγκαβῆς ἀπηύθυνεν αὐτῷ τὸ ἑξῆς συγχαρητήριον τηλεγράφημα:

« Σύλλογος «Ἀναπλάσεως» ἐκλέξας ὑμετέραν Ὑψηλότητα ἐπίτιμον αὐτοῦ πρόεδρον συγχαίρει σοι ἑορτάζοντι σήμερον, εὐχόμενος μεγαλεῖον πατρίδος δι' ὑμῶν.»

Ὁ δὲ Διάδοχος ἀπήντησεν αὐθημερὸν εὐχαριστῶν τὸν Σύλλογον ἀπὸ καρδίας.

— Τὸ συμβούλιον τῆς «Ἀναπλάσεως» ἐψηφίσατο πεντηκοντάδραχμον συνδρομὴν διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἐκκλησίας τῶν ἐν Βαδέσσῃ Ὀρθοδόξων.

— Ὡσαύτως ἐχορηγήθη διὰ τοῦ Γραφείου τῆς «Ἀκροπόλεως» 30δραχμος εἰσφορὰ εἰς τὸν γινόμενον ἔρανον ὑπὲρ ἀτυχοῦς τινος Ὀθωμανίδος, ἥτις, ἐνδεὴς πάσης ἀντιλήψεως καὶ προστασίας, ἐκινδύνευε νὰ ἀποθάνῃ τὸν ἐξ ἀσιτίας.

— Διὰ τοῦ περιοδικοῦ θέλουσι δημοσιεύεσθαι τὰ ὀνόματα τῶν στελλόντων ἡμῖν συνδρομὰς ὑπὲρ τῶν ἐν Ἠπείρῳ πεινώντων ἀδελφῶν.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ « ΑΝΑΠΛΑΣΕΩΣ ».

Ὁ κ. Γεράσιμος Ῥαζῆς ἔπεμψε τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Συλλόγου, μετὰ τῆς ἐντολῆς ὅπως ἐξ αὐτῶν διανεμηθῶσι καὶ ἄλλοις, 40 τόμους ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ συγγράμματος περὶ τοῦ Φάτχα καὶ Πάσχα.

Ὁ κ. Ἰωάννης Ἀρσένης ἐδωρήσατο 3 τόμους ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ Ἡμερολογίου « Ποικίλη Στοά ».

Ἐπίσης ὁ κ. Ἰ. Σκαλτσούνης τὸ ἑαυτοῦ σύγγραμμα « Θρησκεία καὶ Ἐπιστήμη ».

Ὁ κ. Ἀντώνιος Γεωργίου καὶ Σωφρόνιος Ἁγιορείτης μοναχοὶ ἐδωρήσαντο ἀνὰ 4 τόμους διαφόρων θρησκευτικῶν συγγραμμάτων.

Ἐπίσης ὁ κ. Ἀνέστης Κωνσταντινίδης 13 τόμους συγγραμμάτων διαφόρου ὕλης.

Καὶ ὁ κ. Μ. Βενιέρης 1 τομίδιον τῶν παρ' αὐτοῦ μεταφρασθεισῶν μετὰ σχολίων ᾠδῶν τοῦ Ὁρατίου.

Πᾶσι τούτοις ἐκφράζονται εὐχαριστίαι.

Τύποις Δ. Κολλαράκη καὶ Ν. Τριανταφύλλου
— Κάτωθι τοῦ Δημαρχείου. —